

2-20 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● Μυστράς: Η μεσαιωνική πολιτεία και το κάστρο. Ιστορικό οδοιπορικό στα ερειπωμένα παλάτια, τα σπίτια και τις εκκλησίες της ένδοξης πόλης.

● Φράγγοι και Παλαιολόγοι. Ο Μυστράς από κάστρο φράγγικο έγινε έδρα βυζαντινής «κεφαλής» και πρωτεύουσα του Δεσποτάτου.

● Πνευματικό κέντρο. Οι σπουδαίες μορφές του Πλήθωνα Γεμιστού, του Νικηφόρου Μοσχόπουλου και του Ηγούμενου Παχώμιου.

● Το κάστρο και τα τείχη. Κατασκευάστηκαν από τον Γουλιέλμο Βιλαρδουίνο στα 1249 για να ελέγχει την περιοχή.

● Τα παλάτια και τα σπίτια. Μεγαλοπρεπή και εντυπωσιακά κτίσματα μαρτυρούν τη δύναμη και τον πλούτο της βυζαντινής πολιτείας.

● Τα μνημεία του Μυστρά. Η αρχιτεκτονική, ο γλυπτός διάκοσμος και οι τοιχογραφίες των εκκλησιών.

● Ο τελευταίος αυτοκράτορας. Ο χαμός του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ήταν η αρχή του τέλους και για το Δεσποτάτο του Μυστρά.

21 ΒΙΒΛΙΟ

Βιβλία για τα παιδιά. Νέες εκδόσεις.

22 ΘΕΑΜΑΤΑ

Κινηματογράφοι και Θέατρα.

23 ΚΡΙΤΙΚΗ

Κριτική θεάτρου και δίσκων.

24-31 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Το πρόγραμμα της εβδομάδας.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Μυστράς: Η μεσαιωνική πολιτεία και το κάστρο

Ιστορικό οδοιπορικό στα ερειπωμένα παλάτια, τα σπίτια και τις εκκλησίες της ένδοξης πόλης

Ο Μυστράς περί το 1680. Χαλκογραφία του τέλους του 17ου αιώνα. (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

ΕΙΝΑΙ πολλές οι δεκαετίες που πέρασαν από τότε που έσβησε και το τελευταίο ίχνος ζωής στο Μυστρά. Και όμως στο χωριό θυμούνται πως ίσως και ως το τέλος του 1990 βρισκόνταν κάτοικοι που κούρνιαζαν μέσα στα δίπατα αρχοντόσπιτά του τα οποία ξαναζούσαν, μαζί τους τώρα, μια άλλη, ταπεινή ζωή.

Κάποιοι πίστευαν πως ήταν οι ξεπεσμένοι απόγονοι των παλαιών αρχόντων που δικαιοματικά έμεναν εκεί για να κρατούν τη ρίζα τους και άλλοι πως ήταν καλύτερα ασφαλισμένοι μέσα στο κάστρο του Μυστρά από ό,τι στον κάμπο της Σπάρτης. Επιδίδονταν στα ειρηνικά τους έργα. Ανάμεσα σ' εκκλησίες απείρου κάλλους και σπίτια αυστηρής αρχιτεκτονικής έβαζαν το αμπελάκι τους, έβοσκαν τα πρόβατά τους και καλλιεργούσαν όσα μικρά κομμάτια γης δεν ήταν γκρίζος βράχος.

Και όσο καιρό υπήρχαν ένοικοι και

ξαναβάφονταν οι θεόρατοι πέτρινοι τοίχοι, με τις παχιές επιστρώσεις, από τα πολλά επιχρίσματα και επισκευαζόταν η σκεπή και ασφάλιζαν τα ξύλινα παράθυρα στον άνεμο και στο δρολάπι και υπήρχε μέσα ζεστασιά για τον παγερό χειμώνα και η φω-

Κείμενα αφιερώματος
και φωτογραφίες
Αννα Παναγιωταρέα

τιά που έπαιρνε την υγρασία αναμμένη στην πατροπαράδοτη εστία, τα αρχοντόσπιτα δεν έπεφταν. Τα συντηρούσε η ανθρώπινη παρουσία.

Επειτα, όταν σιγά-σιγά ερήμωσε η πολιτεία και οι τελευταίοι κάτοικοι της τραβήχτηκαν στην πεδιάδα, ο Μυστράς έμεινε αφύλακτος και απροστάτευτος σε κάθε είδους επεμβάσεις.

Σ' αυτόν βρήκαν έτοιμα υλικά για

να κτίσουν τα σπίτια τους από τα γύρω χωριά και από τη Σπάρτη ακόμα. Ξηλώθηκαν τότε τα μάρμαρα από τα δάπεδα, σηκώθηκαν τα αγκωνάρια για θεμέλια και οι μαρμάρινοι κίονες των ναών ρίχτηκαν στο καμίνι για να γίνει ο ασβέστης. Τα κεραμίδια των εκκλησιών ενισχύουν σκεπές στα χαμόσπιτα. Κι έτσι έγινε ό,τι ακριβώς είχε γίνει και όταν κτίστηκε ο Μυστράς. Τότε που οι νέοι του κάτοικοι σήκωσαν όσα υλικά μπορούσαν από τον ερειπίωνα της αρχαίας Σπάρτης για να κτίσουν τα καστρόσπιτα του Μυστρά και κατέβασαν όσα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίων ναών μπορούσαν για να τα εντοιχίσουν στις εκκλησίες του και να κάνουν στέρεη την τοιχοδομή τους.

Ετσι ο Μυστράς έμεινε όρθιος με τα αρχοντόσπιτά του λεηλατημένα από κακούς καιρούς και από ανύποπτους για την ιστορία του και τον πολιτισμό του, ανθρώπους. Πρόσφερε

καταφύγιο στα αγριοπερίστερα αλλά και σε κοράκια που ήρθαν στα σκοτεινά του κυπαρίσσια. Και μετά ήρθε ο κισσός και αναρριχήθηκε παντού, καλύπτοντας πληγές, ρωγμές, χρονολογίες.

Σήμερα, η παλιά πόλη με τα τείχη της να στέκουν αλλού όρθια και αλλού σαν πέτρινα ξέφτια μένει ακατοίκητη. Ιχνη ζωής είναι οι σκαλωσιές της αναστήλωσης στις καμαρωτές πύλες σε ένα ή δύο αρχοντόσπιτα. Αλλά η κατάστασή του προδίνει πως έχουν μείνει εκεί πολύ καιρό άχρηστες, ίσα-ίσα για να κρατούν τις πέτρες να μην διαλυθούν οι τοίχοι. Ευτυχώς, παρά τις όποιες αντιρρήσεις έχουν οι ειδικοί για το αν στάθηκε παντού η αναστήλωση πετυχημένη, οι εργασίες στις εκκλησίες σχεδόν ολοκληρώθηκαν.

Αναστήλωση

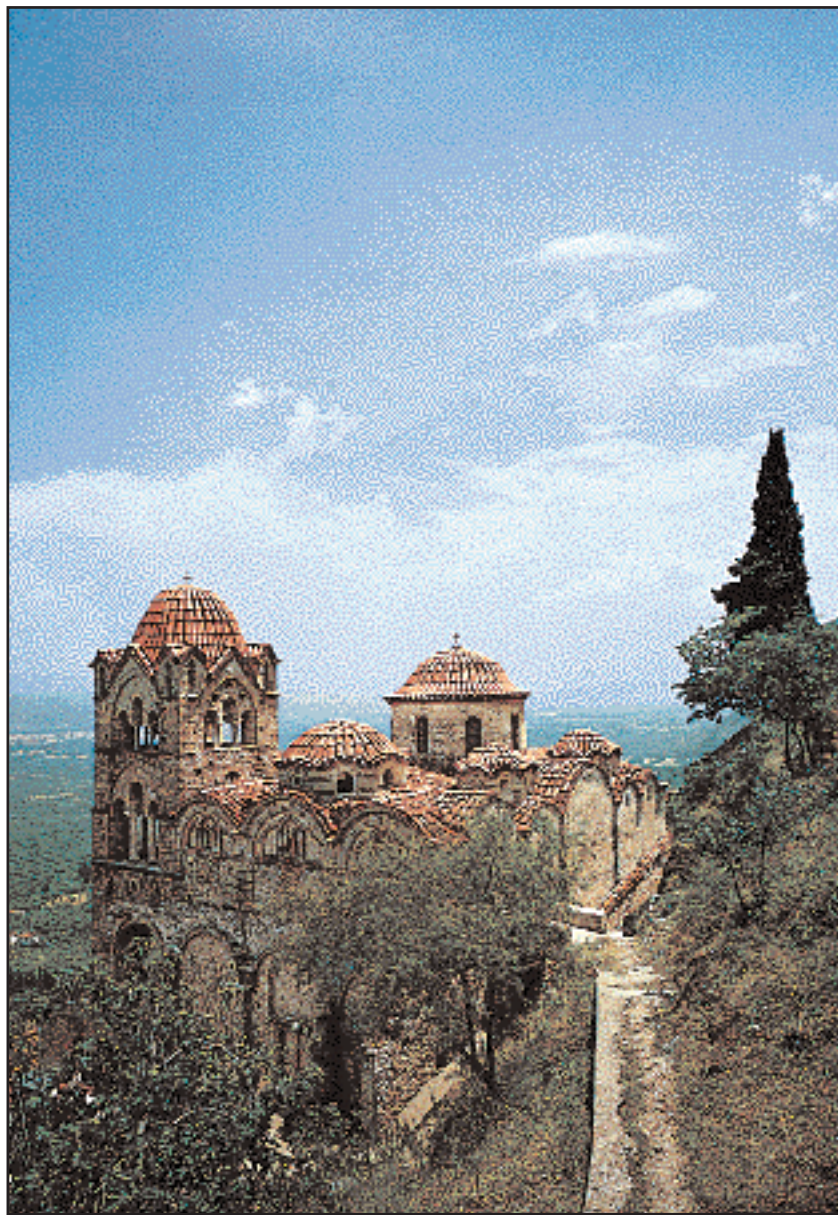
Μένουν ακόμη να συντηρηθούν κάποιες τοιχογραφίες πολύτιμες αλλά και τα εξωτερικά στην Παντάνασσα. Δουλειά γίνεται και στα παλάτια, πάνω στο πλάτωμα. Μα οι ρυθμοί της αποκατάστασης και της αναστήλωσης είναι απελπιστικά αργοί. Πιος ξέρει αν φταίει το υπουργείο Πολιτισμού με τα περιορισμένα του κονδύλια ή οι υπηρεσίες της ντόπιας Βυζαντινής Εφορείας που αλέθονται από τη γραφειοκρατία και από την έλλειψη προσωπικού. Το Μάη είχε τελειώσει ένα οξυκόρυφο παράθυρο στην πρόσοψη της αίθουσας του θρόνου με όλα τα στολίδια του και Νοέμβρη προχωρημένο, είχαν σχεδόν οι εργασίες ολοκληρωθεί σε ένα ακόμη. Τα ξύλα της σκεπής και τα κεραμίδια παραμένουν στιβαγμένα κάτω στο χώμα, σκεπασμένα από μεγάλα νάιλον για τις βροχές.

Η πρόσβαση προς το μεγάλο εξώστη που ελέγχει ολόκληρο τον κάμπο κάτω, είναι κλειστή με σανίδια. Έργο μεγάλο στα άλλα κτίρια, όπως στα φράγκικα παλάτια, δεν φαίνεται να γίνεται γιατί το βάρος όλο έχει πέσει στο τελείωμα της μεγάλης αίθουσας. Είχε ακουστεί ότι όταν τελειώσει ίσως και να την χρησιμοποιήσουν για πολιτιστικές εκδηλώσεις...

Το Σάββατο που πήγα αντιλαλούσε το παλάτι από χαρούμενες φωνές. Οχι εργατών, που θα μπορούσαν να δουλεύουν, αφού βαστούσε ακόμη ο καιρός. Ήταν κάποιοι άλλοι που χρησιμοποιώντας ως γραφείο ένα από τα κάτω μικρά δωμάτια του παλατιού των Παλαιολόγων, έπαιζαν πρέφα περιχαρείς. Θέλω να ελπίζω ότι η παρουσία μου δεν τους προξένησε καμία ιδιαίτερη ανησυχία.

Μια πόλη-φάντασμα λοιπόν ο Μυστράς που μόνον οι φιλόξενοι μοναχές της πανέμορφης Παντάνασσας αντέχουν τη σιωπή του. Ήρθαν και έφτιαξαν το δικό τους περιβόλι, πολύχρωμο και ευωδιαστό, στην αυλή της παλαιάς μονής, έτοιμες να προσφέρουν από το υστέρημά τους καφέ, λικέρ και μουστοκούλουρο σ' όποιον τα βήματά της ευλαβείας του τον φέρουν ως εκεί. Ανταμοιβή του όμως και η εξάισια θέα από την αφιδωτή στοά του ναού, ως κάτω στην πεδιάδα, που άλλοτε κυλούσε τα νερά του ο Ευρώτας και σήμερα λιμνάζουν σκοτεινά παλιόνερα.

Ο πρώτος πάντως επισκέπτης που πρόσεξε την ομορφιά της Παντάνασσας ήταν ο Κουσό, Γάλλος αρχιτέκτονας που πίστευε ότι η τέχνη της αρχιτεκτονικής δεν ήταν μόνον οι

Η Παντάνασσα από τα Ν.Δ. Σήμερα μένουν ακόμη εκεί ευλαβικές και φιλόξενες μοναχές, που διατηρούν τη συνέχεια της μεσαιωνικής παράδοσης.

συμμετρικοί αρχαίοι ναοί αλλά και οι μικρές εκκλησίες που κτιζόνταν, συνήθως στα ερείπια ναών. Εγγραψε ένα βιβλίο για τις εκκλησίες της Αθήνας αλλά ταξίδεψε και ως τον Μυστρά, όπου γοητευμένος από την ομορφιά της Παντάνασσας, της αφιέρωσε μια ειδική μελέτη. Ήταν εκείνα τα «δυτικά» στοιχεία στα παράθυρα και στις κόγχες που τον είχαν τόσο παραξενέψει και η ομορφιά των τοιχογραφιών που κράτησαν περισσότερο την προσοχή του.

Περιηγητές

Ωστόσο, περιηγητές σαν το Κουσό, ήταν λίγοι που σκαρφάλωναν στην απότομη πλαγιά του Μυστρά, κινημένοι από περιέργεια να δουν ένα κάστρο μεσαιωνικό. Για τις βυζαντινές εκκλησίες ούτε λόγος να γίνεται.

Συνήθως έφταναν περιηγητές ως τη Σπάρτη αναζητώντας την αρχαία Σπάρτη του Μενελάου και της Ελένης. Και ήταν συνηθισμένη πλέον ιστορία, όταν δεν εύρισκαν λαμπρά αρχαία ερείπια που να ταιριάζουν στην ιδέα της ισχυρής Λακεδαιμόνος, να θεωρούν πως ο Μυστράς ήταν σίγουρα η αρχαία Σπάρτη. Και τα παλάτια των βυζαντινών συμπεριαναν πως ήταν, χωρίς άλλο, τα βασιλικά δώματα από όπου μια νύχτα ξεγλύστρησε κρυφά, τυλιγμένη στο πέπλο της, η πανώρια Ελένη ακολουθώντας τον Πάρι και τη μοίρα της ως την Τροία.

Εν πολλοίς έφταιξε και ο ...Γκαίτε.

Γιατί χωρίς να επισκεφθεί ποτέ την Ελλάδα, στο δεύτερο μέρος του Φάνουστ, έβαλε τον πρωταγωνιστή του να συναντά την Ελένη στα δώματά της, στο Μυστρά. Βέβαια οι τοπογραφικές γνώσεις του Γκαίτε ήταν από ...ποιητική αδειά, αλλά υπήρξε μια εποχή που όλη η Ευρώπη μελετούσε συστηματικά και σαν ευαγγέλιο τον Φάνουστ και επομένως μάθαινε ότι ο Μυστράς ήταν η ...αρχαία Σπάρτη.

Περιέγραφε το Μυστρά ως μια χαμηλή βουνοκορυφή που υψωνόταν πάνω από την Σπάρτη, πίσω από τον Ταΰγετο. Όσο κι αν ήταν πράγματι γεωγραφικά αναξίπιστη αυτή η επιλογή του Γκαίτε, το σημείο που επέλεξε ήταν άριστο για να συναντηθεί ο κλασικός με το μεσαιωνικό κόσμο. Γιατί πράγματι στο Μυστρά οι βυζαντινοί δίδαξαν και φύλαξαν με αγάπη το αρχαίο πνεύμα. Κι ήταν αυτοί, οι δάσκαλοι και οι φιλόσοφοι του Μυστρά, που έφεραν αργότερα στη Δύση το πνεύμα της Αναγέννησης.

Επρεπε να εκδώσει ο Γαβριήλ Μιλέ τις μελέτες του για τις τοιχογραφίες των εκκλησιών του Μυστρά, για να εκτιμηθεί ο πλούτος τους και η ομορφιά τους.

Κι ήταν λίγες δεκαετίες αργότερα που άρχισε και το ελληνικό κράτος να αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορούσε η πέτρινη πολιτεία να αφήνεται στην τύχη της. Τότε ανέλαβαν οι πρώτοι αρχιτέκτονες και αρχαιολόγοι το έργο της συντήρησής της. Έργο που όσο προχωρά, με νωχελείς ρυθμούς, τόσο αποδεικνύεται εξαιρετικά αρ-

γοποιημένο στο να καλύψει τις πληγές που άφησε ο χρόνος.

Ίσως φταίει που και μείς ως... αρχαιόπληκτοι πολύ λίγο εκτιμήσαμε την τέχνη του Μυστρά και τη σημασία της παρουσίας των βυζαντινών αυτοκρατόρων πριν από μόλις πεντακόσια χρόνια στην Πελοπόννησο. Εδώ ολόκληρη βυζαντινή τέχνη την αντιμετωπίζαμε, ως πρόσφατα, αφ' υψηλού και θα εκτιμούσαμε το Μυστρά που για πολλούς δεν ήταν τίποτε περισσότερο από μια βυζαντινή επαρχία;

Επρεπε να συνεκτιμήσουμε το Μυστρά, την τέχνη, την ιστορία του, με τις συγκεκριμένες πολιτικές συγκυρίες της εποχής μας, για να τον αναγνωρίσουμε ως κρίκο καίριο στην αδιάσπαστη ελληνική ιστορία. Για να του αποδώσουμε -και πάλι εν μέρει- τη θέση που του αρμόζει στην ιστορία μας και τον πολιτισμό μας.

Ανδριάντας

Καθώς οι πιο πολλοί από μας, βιαστικοί παίρνουμε με το αυτοκίνητό μας την κλειστή στροφή που μας οδηγεί έξω από το χωριό και σχεδόν μας εισάγει στο κάστρο, βρισκόμαστε ξαφνικά μπροστά στον χάλκινο ανδριάντα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, που έφυγε από τον Μυστρά, ως δεσπότης του Μορέως, για να φτάσει στη Βασιλεύουσα ως αυτοκράτωρ, κάτω από τα δακρυσμένα μάτια της μάνας του και των αδελφών του, καθώς ήταν ολοφάνερο τι τον περίμενε. Και μπορεί ίσως να μην ανταποκρίνεται η απεικόνιση του τελευταίου αυτοκράτορα σ' όποιαν εικόνα έχει η δική μας φαντασία δημιουργήσει για αυτόν τον γενναίο στρατιώτη και επιδέξιο πολιτικό αλλά έχει κάτι το συγκινητικό ο τρόπος που σκάνει το σπαθί του για να υπερασπιστεί, στην πύλη του Ρωμανού, μια χαμένη υπόθεση. Και που το ήξερε από την αρχή πως ήταν έτσι.

Αν η ιστορία δεν είναι μόνον γεγονός, ημερομηνίες, γενναίους αρχηγούς και ηττημένους λαούς, τότε ο τόπος του Μυστρά προσφέρεται σ' όσους ακόμη μπορούν να πλάθουν με τη φαντασία τους άρχοντες να ανεβαίνουν προς το κάστρο, πάνω σε μούλες στολισμένες με χάμουρα χρυσοποικιλτα και αρχόντισσες ντυμένες στα μετάξια να προσκυνούν στη Μητρόπολη τις δεσποτικές εικόνες της Παναγίας και του Χριστού. Κι ως είναι σήμερα φθαρμένες από το χρόνο.

Ο Μυστράς είναι γεμάτος από εικόνες ενός κόσμου λαμπρού που αγαπούσε την Τέχνη και την Αρχιτεκτονική, που εκτιμούσε την αρετή να ζεις στην εξοχή και συνταίριαζε κατά τρόπο θαυμαστό τη γνώση του πολεμιστή με την ηρεμία του φιλοσόφου.

Καμιά φορά, αν βρεθείτε στο κάστρο ώρα παράξενη, καθώς πέφτει η νύχτα νωρίς τώρα το καταχείμωνο, αν σας φανεί πως ακούτε εξαιρετικές μουσικές, καθώς έχετε βγει στην πλατεία, μπροστά τα παλάτια των Δεσποτών, δεν είναι τίποτε άλλο από τον άνεμο που περνά μέσα από τις κόγχες, τα τόξα και τις καμπύλες των αυτοκρατορικών δωματίων. Ίσως όμως, και να μην είναι. Μπορεί να έμεινε ο απόηχος από την υποδοχή του τελευταίου γαληνοτάτου στο κάστρο του Μυστρά... Μπορεί κι όλας να είναι ένα αλλόκοτο, μα γοητευτικό παιχνίδι που στήνει η φαντασία μας...

Φράγκοι και Παλαιολόγοι

Ο Μυστράς από κάστρο φράγκικο έγινε έδρα βυζαντινής «κεφαλής» και πρωτεύουσα του Δεσποτάτου

Η ΣΠΑΡΤΗ ήταν κέντρο της ελληνικής ζωής από τα μυκηναϊκά χρόνια. Η κοιλάδα της Λακεδαιμόνος, όπου βασίλευσαν ο Μενέλαος και η Ελένη, πρόβαλε ξαφνικά κάτω από τον Πάρωνα, με πλούσια βλάστηση, κομμένη στα δύο από τον Ευρώτα που κυλούσε τα ήρεμα νερά του ανάμεσα σε πικροδάφνες και χρυσούς πορτοκαλεώνες.

Η παράδοση ήθελε να κοιμούνται σ' ένα κοινό μαυσωλείο, στο διπλανό λόφο της Θεράπνης, ο Μενέλαος με την Ελένη, τη μόνη γυναίκα για την οποία ποτέ ειπώθηκε ότι «η ομορφιά της άξιζε ακόμη και έναν πόλεμο», αφού την έφερε πίσω, ως λάφυρο ολοζώντανου, από την Τροία.

Ο τάφος τους δεν έμεινε ποτέ χωρίς λουλούδια, καθώς οι γυναίκες της γύρω περιοχής πίστευαν ότι ήταν η Ελένη εκείνη που μπορούσε, η χάρη της, να μεσιτέψει για να γεννήσουν ένα όμορφο παιδί. Και αυτή η παράδοση κράτησε ως τα χριστιανικά χρόνια, τότε που ο παγανιστικός κόσμος αποσύρθηκε ως τις ψηλότερες κορυφές του Ολύμπου και δεν επέστρεψε, από τότε, ποτέ πάλι στη γη που τον είχε γεννήσει...

Δωριείς

Μετά ήρθαν στη Σπάρτη οι σιδερένιοι Δωριείς και έπειτα έζησε και νομοθέτησε ο Λυκούργος ακροβατώντας ανάμεσα στο μύθο και την Ιστορία, εκεί γύρω στον 8ο π.Χ. αιώνα. Εφτιαξε τους νόμους της πατρίδας του κι έπειτα έφυγε σε μακρινό ταξίδι, για μισή χιλιετία, ώστε οι συμπολίτες του να μην τους αλλάξουν, αλλά να αφήσουν να δοκιμαστεί η δικαιοσύνη τους από το χρόνο.

Εζησαν, λοιπόν –τηρώντας με ευλάβεια την τάξη των πραγμάτων– είλωτες, περίοικοι και Σπαρτιάτες, με άρχοντες, εφόρους και γερουσία και δύο βασιλιάδες για να κάνουν πόλεμο. Ο καθένας έπραττε καθώς όριζαν νόμοι και παραδόσεις με γνώμονα πάντα το συμφέρον της πατρίδας τους, με πειθαρχία αταλάντευτη. Ετσι, δεν χρειάστηκαν να κτιστούν ποτέ υψηλά τείχη για να προστατεύουν τη Σπάρτη, ενώ τα βουνά Πάρωνας, Ταΰγετος και Βαρδουνοχώρια έστηναν φυσικό οχυρό για την περιοχή.

Η πρώτη φορά που οι Σπαρτιάτες είδαν, έκπληκτοι, ξένο στρατό να παραβιάζει την ανοχύρωτη πόλη τους, ήταν τον τέταρτο αιώνα και μετά ήρθαν οι Ρωμαίοι και η Ελλάδα ολόκληρη ξέφυγε και μετακλήθηκε στον παραπόταμο της ιστορίας.

Τότε ήταν που οι άλλοτε σκληροί σπαρτιατικοί αγώνες για ένα στεφάνι πικροδάφνης γίνονταν προς τέρψη του «φιλοθεάμονος κοινού» ήταν

Μυστράς. Μονή Παντάνασσας. (Σχέδιο Amand Freiher von Schweiger Lerchenfeld από το βιβλίο του «Griechenland in Wort und Bild». Leipzig 1882).

τουρίστες της εποχής εκείνης που έφταναν ως τον Ευρώτα αναζητώντας στους καλαμώνες νέους που λούζονταν γυμνοί ή το ερωτικό μυστήριο της Ελένης. Μια ιστορία... φολκλόρ, όπου η πρωτινή πειθαρχημένη ζωή γινόταν θέαμα για τους περιηγητές.

Ετσι, ο Λυκούργος, εξοριζόταν ουσιαστικά αυτή τη φορά, αφού η οκνηρή ζωή δεν είχε καμία σχέση με τους δικούς του οραματισμούς.

Χριστιανισμός

Είναι αλήθεια ότι οι Σπαρτιάτες δεν έδειξαν μεγάλη προθυμία να προσέλθουν στη νέα θρησκεία. Μόλις τον 5ο μ.Χ. αιώνα αναγράφεται κάποιο όνομα επισκόπου Λακεδαιμόνος. Τότε οι αρχαίοι ναοί λεηλατήθηκαν προσφέροντας υλικό για την κατασκευή των χώρων λατρείας του χριστιανισμού. Και όσοι δεν λεηλατήθηκαν ερήμωσαν, αφού η ελπίδα «της εξ ύψους βοήθειας» εναποτέθηκε αλλού.

Είχε βέβαια προηγηθεί το 395 μ.Χ. ο Αλάριχος που δεν είχε αφήσει πέτρα πάνω σε πέτρα. Κι ύστερα κατέβηκαν και οι Σλάβοι. Τότε οι Σπαρτιάτες, άλλοι αποσύρθηκαν προς τη Μάνη, άπαρτο φυσικό κάστρο, άλλοι

βρήκαν προστασία στη Μονεμβασιά, άλλοι μετανάστευσαν ακόμη και ως τη μακρινή Σικελία και οι υπόλοιποι φυτοζωούσαν ανάμεσα στο αφανές παρόν και στο ηρωικό παρελθόν της ιστορίας τους. Στο τέλος της εποχής της Ειρήνης της Αθηναίας και του διαδόχου της Νικηφόρου του Α', βρήκε τους Σλάβους έξω από την Σπάρτη και σχεδόν στο σύνολό τους χριστιανούς.

Επειτα ήρθε ο Νίκων ο «Μετανοείτε» γεννημένος στο Αργος και με καταγωγή από τη μακρινή Αρμενία για να διώξει το λοιμό από τη Σπάρτη. Πρώτα όμως ζήτησε να απομακρυνθούν από την πόλη οι... Εβραίοι. Ετσι ο «Μετανοείτε» έγινε ο προστάτης των Σπαρτιατών και διώκτης των Εβραίων. Από το 1081 και ύστερα η Λακεδαιμόνα ονομάστηκε Μητρόπολη.

Ολόκληρος ο ενδέκατος αλλά –με μακρά διαστήματα– και ο δωδέκατος αιώνας κύλησαν με σχετική ηρεμία. Αυτή η ειρηνική περίοδος βοήθησε στην ανάπτυξη του εμπορίου, ενώ η ευημερία έδωσε τη δυνατότητα στους Σπαρτιάτες να ταξιδεύουν ακόμη και ως την Βασιλεύουσα.

Γ' αυτό και δεν προκαλεί τόσο μεγάλη εντύπωση πως η Θεοφανώ από τη Σπάρτη, κόρη ενός πανδοχέα, έγι-

νε αυτοκράτειρα του Βυζαντίου. Την ερωτεύθηκε σφόδρα ο Ρωμανός ο Β' και δεν υπάκουσε τον πατέρα του, Κωνσταντίνο Ζ' που του προξένευε μια Βαυβαρή πριγκίπισσα, που όμως άφησε εικόνα σκληρής γυναίκας στην ευρωπαϊκή ιστορία.

Μετά, βέβαια, ακούστηκε η φήμη ότι και η Θεοφανώ έβαλε το χέρι της για να δολοφονήσουν αυλικοί και τον πεθερό της και τον άντρα της. Αλλά ο πεθερός της ήταν ήδη σε προβηγκυία ηλικία, όσο για τον άντρα της γιατί να θέλει να τον δολοφονήσει, όταν η απουσία του μόνον προβλήματα της γέννησε;

Αλήθεια φαίνεται πως είναι ότι η Θεοφανώ δολοφόνησε τον δεύτερο άντρα της, αφού ο Ρωμανός απεδήμεσε εις Κύριον ενωρίς, τον σκληρό στρατηγό Νικηφόρο Β', που τον είχε παντρευτεί μόνον και μόνον για να φυλάξει τον θρόνο για τα παιδιά της. Πάντως, ο γιος της Βασίλειος Β' ήταν ένας μεγάλος αυτοκράτωρ-πολεμιστής και οι ιστορικοί υποστηρίζουν πως ίσως να κληρονόμησε από τη μάνα του τη σιδερένια σπαρτιατική πειθαρχία. Εζησε μια στρατιωτική ζωή γεμάτη από κατορθώματα.

Με το τέλος του ενδεκάτου αιώνα η πειρατεία εμφανίζεται και πάλι στο Αιγαίο. Το κλεισιμο των θαλασσιών

οδών αφανίζει το εμπόριο. Οι φόροι γίνονται για τους χωρικούς δυσβάσταχτοι και στο τέλος του δωδέκατου αιώνα η Πελοπόννησος έχει καταλήξει στα χέρια ελάχιστων μεγάλων οικογενειών-γαιοκτημόνων.

Στη Λακεδαιμόνια άρχοντες ήταν οι Χαμάρετοι. Αλλά ήταν ακόμη νωρίς για να προβλέψουν οι Σπαρτιάτες την καταστροφή που πλησίαζε το 1204 ως κατάληξη της Δ' Σταυροφορίας: την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ας ήταν καλά η απληστία των Βενετών που όπλισε τα βέβηλα χέρια των Σταυροφόρων.

Οι Φράγκοι

Ο κίνδυνος για την Πελοπόννησο εμφανίστηκε με τους ιππότες που συνόδευσαν τους δύο άρχοντες από την Καμπανία, τον Γοδεφρείδο Βιλαρδουίνο και τον ανιψιό του, επίσης Γοδεφρείδο. Το να αφηγηθεί κανείς όλα όσα περίεργα έγιναν, μέσα σε λίγο χρόνο, την εποχή εκείνη θα χρειαζόταν χώρος πολύς. Ενα έχει, ίσως, σημασία: οι Έλληνες είχαν ξεμείνει να πολεμούν.

Δε νοιάζονταν πια ούτε για το όνομα του κυβερνήτη της περιοχής που άλλαζε τόσο συχνά, όπως φυσά ο άνεμος. Το μόνο που προσπαθούσαν ήταν πώς να του επιτρέπουν να τους εκμεταλλεύεται το λιγότερο δυνατό. Επρεπε οι Φράγκοι να πατήσουν το κάστρο της Μεθώνης, να πάρουν την Κορώνη και την Καλαμάτα για να θορυβηθούν οι Χαμάρετοι στη Σπάρτη. Βεβαίως, χωρίς κανένα αποτέλεσμα.

Ετσι, ο Γοδεφρείδος έφτασε στη Σπάρτη ως κατακτητής και έκτισε εκεί το παλάτι του, μέσα στην κοιλάδα, μαγεμένος από την ομορφιά του Ευρώτα. Από το παλάτι αυτό δεν έμεινε ούτε μια πέτρα.

Ωστόσο το πέρασμα των Βιλαρδουίνων σημάδεψε τη Λακεδαίμονα. Υστερα από λίγα χρόνια δεν ήταν λίγα τα παιδιά που γεννήθηκαν από μάνα Ελληνίδα και πατέρα Φράγκο. Οι Γασμούλοι. Μιλούσαν καλά ελληνικά από τη μάνα τους, αλλά πήγαιναν στις εκκλησίες των Λατίνων. Πολλοί ήταν κρυπτοορθόδοξοι. Οι Φράγκοι τους περιφρονούσαν, ενώ οι Έλληνες τους άνοιγαν τα σπίτια τους.

Τους Φράγκους συνόδευσαν και στρατιές από Λατίνους ιερείς που προκλητικά συριάνιζαν στους δρόμους της Σπάρτης, ζητώντας τον αφανισμό της Ορθοδοξίας. Ήταν αυτοί που διέταζαν την εξορία των επισκόπων, που λειτουργούσαν στις Μητροπόλεις των πόλεων σε γλώσσα ξένη και ακατανόητη για τους Έλληνες.

Ήταν αυτοί που πήραν τις περιουσίες από εκκλησίες και μοναστήρια. Και μόνον χάρη στην προνοητικότητα του Γοδεφρείδου, για να μη εξαντληθεί η υπομονή των Ελλήνων, άφηναν έναν ορθόδοξο ιερέα να λειτουργεί στην κοινότητα σύμφωνα με την παράδοση, χωρίς να πληρώνει φόρους, αν και τυπικά είχε προϊστάμενό τους έναν Λατίνο.

Ο Γοδεφρείδος, θεωρώντας τη Σπάρτη προσωπική του ιδιοκτησία, έχοντας στη δούλεψή του Έλληνες και μένοντας όσο ελεύθερο χρόνο του άφηναν οι εκστρατείες του στο παλάτι του, έδινε με την αυλή που τον περιέβαλε εμπορική ζωή στην

Ο Μυστράς. Χαρακτικό του 17ου αι. (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

πόλη και δημιουργούσε με χορούς και επίσημες υποδοχές άλλων αρχόντων μεγάλη κοσμική κίνηση. Όταν πέθανε το 1218 οι χριστιανοί τον πένθισαν αναγνωρίζοντας ότι εν μέτρον τους παρέιχε προστασία από τις

ακρότητες των Φράγκων.

Ο Γοδεφρείδος Β' ορίστηκε ως διάδοχός του. Ανθρωπος ευφυής που σε πρώτο γάμο παντρεύτηκε την Αγνή, αδελφή των δύο τελευταίων Λατίνων αυτοκρατόρων της Κωνσταντινουπόλεως.

Δεν έζησε πολύ και ούτε είχε διαδόχους κι ας έκτισε το ένα μοναστήρι πάνω στο άλλο η Αγνή, ζητώντας τη μεσιτεία των Λατίνων αγίων για να αποκτήσει.

Το 1246 ο Γουλιέλμος Βιλαρδουίνος, που είχε γεννηθεί στην Καλαμάτα και θεωρούσε την Ελλάδα ως πατρίδα του, έγινε ο άρχοντας της Σπάρτης. Το πρώτο πράγμα που σκέφτηκε ήταν πώς να προφυλάξει το πριγκιπάτο του. Τον ενοχλούσε που έστεκε ελεύθερο το κάστρο της Μονεμβασίας.

Τρία χρόνια το πολιορκήσε. Ωσπου οι πολιορκημένοι έφαγαν όλα τα ποντίκια και τέλος, σκελετοί σωστοί, του παραδόθηκαν. Δεν πείραξε κανέναν. Στους αρχηγούς πρόσφερε γη, στα μεσόγαια, για να καλλιεργήσουν. Απάλλαξε τους πολίτες από τους φόρους και ό-

σοι θέλησαν να μπουκίσουν στη δούλεψή του, τους πλήρωνε καλά. Μετά ανησυχούσε με τους άγριους Μηλιγγούς που είχαν φωλιάσει στα λαγκάδια του Ταυγέτου. Δεν είχε άλλο τρόπο για να τους αποκόψει από τη Σπάρτη παρά μόνον αν έκτιζε κάστρο μεγάλο, που να στέκεται εμπόδιο στην πρόσβασή τους.

Το κάστρο

Τη λύση έδωσε ένας λόφος μετερός που έστεκε πάνω από την πεδιάδα: Ο Μυστράς ή Μυζηθράς, όμοιος είπαν με τυρί μεγάλο, που έμελλε να μείνει στην ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, κρίκος αδιάσπαστος της ελληνικής ιστορίας, ήταν επιλογή ενός Φράγκου. Για να κτισθεί το κάστρο, την κορυφή του λόφου, με τους πύργους του, τις οχυρώσεις του, τους βοηθητικούς του χώρους, τον στρατώνα, χρειάστηκαν τρία χρόνια. Αλλά δεν του έφτανε αυτό. Ήθελε να αυξήσει το πριγκιπάτο του. Ήταν πολύ φιλόδοξος.

Ετσι, όταν πέθανε η γυναίκα του, βιάστηκε να παντρευτεί μια αρχόντισσα λομβαρδιανή, που ήταν κληρονόμος στο ένα τρίτο της Εύβοιας. Σε λίγα χρόνια πέθανε και αυτή.

Τότε ο Γουλιέλμος διεκδίκησε την κληρονομιά της, από τους συγγενείς της, να μείνει στην κατοχή και κυριότητα του το μερίδιό της στην Εύβοια, γιατί ήθελε να βάλει πόδι και στην άλλη Ελλάδα. Οι Λοβαρδιανοί μόνοι τους δεν τα έβγαζαν πέρα και ζήτησαν ενισχύσεις από τους Βενετούς. Αυτή ήταν μια καλή ευκαιρία για τους Βενετούς που δεν τον χώνευαν, επειδή ποτέ του δεν είχε αποδεχθεί την επικυριαρχία τους και τους

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β' Παλαιολόγος σε μια μικρογραφία χειρογράφου (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Συνέχεια από την 5η σελίδα

περιφρονούσε. Ο Γουλιέλμος συμμάχους δεν βρήκε.

Κι έτσι το 1257 νικήθηκε κατά κράτος και μαζεύτηκε την Πελοπόννησο. Αργότερα, η ιστορία λέει ότι βρήκε τρόπο να τιμωρήσει τους εχθρούς του μια και οι Λατίνοι στην Ανατολή είχαν πολύ ξεπέσει, ενώ αυτός είχε μείνει ο μόνος σημαντικός Φράγκος της περιοχής.

Πάντως η προίκα της τρίτης του γυναίκας στάθηκε μοιραία για το δεσποτάτο του στον Μυστρά. Καθώς παντρεύτηκε την Άννα, κόρη του Μιχαήλ της Ηπείρου, πήρε προίκα ολόκληρη τη Θεσσαλία, ενώ έδωσε ταυτόχρονη υπόσχεση στον πεθερό να τον βοηθήσει εναντίον του Έλληνα αυτοκράτορα της Νίκαιας. Οπου είχε συρρικνωθεί ολόκληρη η ένδοξη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Μιχαήλ Παλαιολόγος

Βρήκαν την κατάλληλη στιγμή, όταν πέθανε ο Ιωάννης Βατάτζης, γενναίος άνθρωπος, και άφησε τον θρόνο του στο μικρό γιο του με αντιβασιλέα τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, άρχοντα αδίστακτο και ικανό. Τότε ξεκίνησε ο Μιχαήλ της Ηπείρου με τον Γουλιέλμο από τη Θεσσαλία για να γίνουν κύριοι και της Μακεδονίας.

Κοντά στο Μοναστήρι στη Β. Μακεδονία, στήθηκαν αντιμέτωπα τα δύο στρατόπεδα, με σχεδόν μοιρασμένες τις δυνάμεις τους. Το βράδυ όμως, πριν από την αναμέτρηση, ένας Φράγκος του Γουλιέλμου είπε λόγια προσβλητικά για τη γυναίκα του γιου του Μιχαήλ ο οποίος είχε έλθει με πεντακόσιους άνδρες, βλάχους στην καταγωγή. Ο γιος το είπε στον πατέρα και ενοχλημένοι και οι δύο αποφάσισαν να αποσύρουν τις δυνάμεις τους. Έτσι η αγωγή βρήκε τον Γουλιέλμο μόνον αυτόν απέναντι στις δυνάμεις του Μιχαήλ Παλαιολόγου.

Κι έπειτα για να σωθεί, άλλαξε τα πλούσια φράγκικα, πριγκιπικά του ρούχα με εκείνα ενός άσημου βοσκού και χώθηκε μέσα σε έναν αχυρώνα. Εκεί τον βρήκαν οι Έλληνες που τον αναγνώρισαν από τα πεταχτά του δόντια. Αιχμάλωτο τον έφεραν στην αυλή του αυτοκράτορα στη Νίκαια. Γρήγορα έγινε συμπαθής, καθώς μιλούσε σαν Έλληνας τα ελληνικά.

Όταν το 1261 ο Μιχαήλ εισήλθε θριαμβευτής στη Βασιλεύουσα, ο Γουλιέλμος ήταν ένας από αυτούς που τον ακολουθούσαν, ως ζωντανό λάφυρο, στη θριαμβευτική του είσοδο στην Πόλη των Πόλεων.

Λίγους μήνες αργότερα ο Μιχαήλ πρότεινε στον Γουλιέλμο να τον αφήσει ελεύθερο να πάει όπου θέλει αρκεί να του παραδώσει τα κάστρα της Μονεμβασιάς, της Μάνας και του Μυστρά, που ήταν άλλωστε η προσωπική του περιουσία. Ήταν έξιπνο και δεν ζητούσε να του παραδοθεί και ο περιβάλλον χώρος για να μην αντιδράσουν βίαια οι Λατίνοι.

Οι Παλαιολόγοι

Το καλακαίρι του 1261 η πρόταση του αυτοκράτορος έφτασε στην

Ο Μυστράς περί το 1828. Σχέδιο V. Adam. (Ιδιωτική Συλλογή - Μουσείο Μάνης, Θαλάμεις Μεσσηνίας).

Κούρτη, το ανώτατο συμβούλιο των Φράγκων αρχόντων, που την αποτελούσαν τώρα οι γυναίκες των αιχμαλώτων και οι χήρες τους, και μόνον δυο άρχοντες που δεν είχαν ακολουθήσει λόγω γήρατος την εκστρατεία.

Αυτοί υποστήριζαν πως ο Γουλιέλμος έπρεπε να μείνει στην εξορία και να μην γίνουν αποδεκτοί οι όροι του Παλαιολόγου γιατί αν πατούσε πόδι στα κάστρα από εκεί κι έπειτα τίποτε δεν τον χώριζε από την υπόλοιπη γη.

Αλλά οι γυναίκες ψήφισαν να παρδοθούν τα κάστρα αμέσως για να γυρίσουν οι άντρες τους. Σε λίγο το έμβλημα των Παλαιολόγων, ο δικέφαλος αετός κυμάτιζε στον πιο ψηλό πύργο του Κάστρου, στο λόφο του Μυστρά. Ήταν άνοιξη του 1262.

Η κεφαλή, δηλαδή ο νέος βυζαντινός διοικητής στάλθηκε στη Μονεμβασιά. Αλλά ο Μυστράς γρήγορα αναδείχθηκε ως κέντρο. Γιατί οι Έλληνες εγκατάλειπαν τις γύρω κωμοπόλεις, έφευγαν από τη Σπάρτη και ανέβαιναν για να φωλιάσουν κάτω από το κάστρο, κτίζοντας πυργόσπιτα και εκκλησιές. Εκεί βρήκαν άφθονα νερά και την προστασία της Ιεράς Μητροπόλεως της Λακεδαιμόνας.

Λίγο αργότερα, οι Φράγκοι προσπάθησαν να πάρουν πίσω το κάστρο. Γιατί ο Λατίνος επίσκοπος είπε στον Γουλιέλμο πως η ένορκη υπόσχεσή του στον Παλαιολόγο δεν τον δέσμευε, αφού ο Παλαιολόγος ήταν σχισματικός. Ο Γουλιέλμος έμεινε για λίγο στην ερημωμένη Σπάρτη, στο ερειπωμένο του ανάκτορο και έπειτα απογοητευμένος, αναχώρησε.

Ο Μυστράς, ωστόσο, χρωστούσε τη ζωή του και σε άλλη μια ιστορική συγκυρία. Όταν ο Κάρολος, της

Γαλλίας σχεδίαζε να βαδίσει κατά της Κωνσταντινουπόλεως έγινε η μεγάλη συνωμοσία και οι Σικελικοί Εσπερινοί, όπου δεν έμεινε ούτε ένας Γάλλος να μην περάσει από το μαχαίρι των Σικελών, ενώ ο γαλλικός στόλος αγκυροβολημένος στη Μεσσήνη, περίμενε τη διαταγή για να αποπλεύσει εναντίον της Πόλης.

Έτσι, ανετράπηκαν τα σχέδια του Καρόλου, με την πλούσια χρηματική συνδρομή του Αυτοκράτορος Μιχαήλ όπως καταγράφουν οι ιστορικοί της εποχής. Αν έπεφτε στα χέρια του Καρόλου η Πόλη, τότε δύσκολα θα έμενε ελεύθερος και ο Μυστράς.

Το Δεσποτάτο

Η αλήθεια είναι ότι πολλές φορές ο Μυστράς βρέθηκε στο επίκεντρο της προσοχής των Φράγκων. Μόνο που ήταν τόσο ισχυρές οι έριδες ανάμεσα στις φιλοπόλεμες, φιλόδοξες, ισχυρές οικογένειες των Φράγκων που δεν περισσεύε χρόνος να στραφούν ενάντια στο κάστρο.

Αυτές πολεμούσαν η μία ενάντια στην άλλη. Το 1289 μεταφέρθηκε και η έδρα της Κεφαλής στο Μυστρά και έπαψε να διορίζεται διοικητής μόνο για ένα χρόνο.

Στο Μυστρά πρώτη κεφαλή διορίστηκε Παλαιολόγος που δεν ξέρουμε το μικρό του όνομα, παρά μόνον ότι ήταν νέος, όμορφος, δραστήριος, αλλά πέθανε νωρίς. Ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Καντακουζηνός διόρισε διοικητή τον γιο του Μανουήλ, που μόλις και είχε φτάσει στα είκοσι του χρόνια. Από κει κι έπειτα μιλάμε για το Δεσποτάτο του Μυστρά.

Ο Μανουήλ παντρεύτηκε τη Λουζινιάν, κόρη Κύπριου ηγεμόνα. Μια επιγραφή στο Μυστρά μας δίνει το όνομά της: «ZAMPEA DE LEZI-

NAO». Μια άλλη, στη Λακωνία, την αναφέρει ως Μαρία... Ίσως κάποια στιγμή να βαφτίστηκε ορθόδοξη. Ποιος ξέρει!

Οι Έλληνες του Μυστρά από εκεί κι έπειτα έζησαν μάλλον ήρεμα, ενώ οι Λατίνοι άρχοντες, όσοι δεν γύρισαν στην πατρίδα τους, προτίμησαν να αφομοιωθούν στις τάξεις των Ελλήνων ευγενών.

Αλλωστε ο Μανουήλ κράτησε καλές σχέσεις μαζί τους και με τη Λατινική Εκκλησία. Ακόμη και τον πάπα Γρηγόριο ΙΑ' είχε αλληλογραφία. Οι δυσκολίες για τον Μανουήλ άρχισαν όταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός, ντύθηκε το σχήμα του μοναχού και τον διαδέχθηκε ο γαμπρός του Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος.

Ο γιος του Ματθαίου, συναυτοκράτωρ, δεν δέχτηκε αυτή τη διευθέτηση. Ήθελε ο ίδιος να καθήσει στον αυτοκρατορικό θρόνο. Για να λυθεί το πρόβλημα, ο πατέρας του του πρόσφερε το θέμα της Πελοποννήσου. Χωρίς, όμως, να ζητηθεί η γνώμη του Μανουήλ που τον ονόμασαν δεσπότη της Λήμνου.

Αλλά ο Ματθαίος δεν ησύχασε και βυσοδομούσε ενάντια στην πατρική επιλογή. Έτσι έχασε Μυστρά και Πελοπόννησο. Ο Ιωάννης Ε' επέμεινε να αντικατασταθεί ο Μανουήλ και έστειλε τα δύο ξαδέλφια του, Μιχαήλ και Ανδρέα Ασάνη για να αναλάβουν τη διαχείριση του πριγκιπάτου. Ήταν η άνοιξη του 1355.

Όταν βαρέθηκαν να περιμένουν για να αναλάβουν –αφού εκουσίως ο Μανουήλ δεν παρέδιδε– και αφού έκαναν μερικές επιδρομές, εκνευρίζοντας τους Λατίνους, επέστρεψαν άπρακτοι στην Πόλη.

Ο Μανουήλ ισχυροποιήθηκε στη θέση του. Και ο Μυστράς είχε γίνει πλέον η πρωτεύουσα της Πελοποννήσου.

Πνευματικό κέντρο

Οι σπουδαίες μορφές του Πλήθωνα Γεμιστού, του Νικηφόρου Μοσχόπουλου και του Ηγούμενου Παχώμιου

Η ΕΙΚΟΝΑ που μας δίνει σήμερα το κάστρο του Μυστρά σίγουρα δεν είναι εκείνη που θα έδινε στον επισκέπτη τον καιρό της ακμής του, «το κάστρο, τ' ωριόκαστρο, που 'ναι στο κορφοβούνι», όπως αναφέρει το Χρονικό του Μορέως, γραμμένο ίσως από γασμούλο.

Σήμερα, όταν ο επισκέπτης αντικρίζει από μακριά το κάστρο του Μυστρά και την πόλη, περιβαλλόμενη από τα τείχη, χωρίς να μπορεί να διακρίνει ευκρινώς τα χαλάσματα, τα ερείπια, την εγκατάλειψη, καταλαμβάνεται από δέος. Δέος για την πέτρινη μεσαιωνική πολιτεία στην οποία ο χρόνος τώρα μετρά με τη φθορά που προκαλεί πάνω στα κτίσματα, εκεί που άλλοτε πλημμύριζε η ζωή. Τοίχοι όρθιοι, μισογκρεμισμένοι, κρεμασμένοι στο κενό. Τόξα κομψά που δεν έχουν που να προεκτείνουν τη συνέχεια της καμπύλης τους.

Παράθυρα χωρίς τη διακόσμησή τους, ανοικτά στον αέρα, στον ήλιο και στο δρολάπι. Μαρμάρινες βαθμίδες σπασμένες, κομμάτια από κίονες εδώ κι εκεί. Εκκλησίες - κομψοτεχνήματα και άλλες μικρές, ρημαγμένες με πεσμένα τα καμπαναριά τους. Τοιχογραφίες εξαιρετικές, με σημασία στη λεπτομέρεια, ζωγραφική προάγγελος της Αναγέννησης στη Δύση. Εμειναν όλα εκεί για να μαρτυρούν αδιάψευστα την αρχιτεκτονική σοφία των εμπειρών μαστόρων τους. Ο Μυστράς μαζί με την Κωνσταντινούπολη, το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα είναι ξακουστός για τη βυζαντινή του παράδοση, για τα περασμένα του μεγαλεία.

Ο Φώτης Κόντογλου ήταν ο πρώτος που έγραψε για το Μυστρά: «...είναι μια στοιχειωμένη πολιτεία, γιατί 'ναι μεν ρημασμένη, μα στέκεται μ' ούλα της τα σπίτια, οι δρόμοι, οι καμάρες, τα μνημόρια, τα τειχιά, όπως ήταν ζωντανά. Και κάθε έθνος που πέρασε άφησε τα δικά του χνάρια και για τούτο είναι μπερδεμένα αναμεταξύ τους βυζαντινά, φράγκικα και τούρκικα».

Πλήθων

Ωστόσο την ιδιορρυθμία αυτής της αιωπηλής πόλης θα πρέπει να αναζητήσουμε και στην πνευματική προσφορά των σπουδαιών κατοίκων της τον καιρό της ακμής της. Αν δεν είχαμε προσπαθήσει να επιδείξουμε προς την Ευρώπη του 19ου, ως περγαμινές για την ευρωπαϊκή μας υπόσταση, επιλεκτικά στοιχεία από το κλασικό ελληνικό παρελθόν της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής, της γλωσσικής αρχαιοπρέπειας, τότε ο Μυστράς σίγουρα θα είχε εμπλουτίσει τον πολιτισμό και την ιστορική μας παράδοση.

Τότε σίγουρα θα είχε αποτελέσει λαμπρή σελίδα, τελευταία ελπίδα, καθώς γραφόταν το τέλος της ιστο-

Μυστράς. Εκεί που κάποτε πλημμύριζε η ζωή και οι σπουδαίες μορφές του Πλήθωνα Γεμιστού και του Νικηφόρου Μοσχόπουλου κατέστησαν την πόλη σπουδαίο πνευματικό κέντρο, χάσκουν τώρα ερείπια και χαλάσματα.

ρίας του ένδοξου Βυζαντίου. Με το Μυστρά ανανεώνεται και δυναμώνει το ελληνικό στοιχείο. Από την ισορροπημένη πρόσμιξη κλασικού και βυζαντινού πολιτισμού στο Μυστρά έχουμε την απαρχή του βυζαντινού ελληνισμού. Και είναι ο σοφός διδάσκαλος και μέγας δικαστής, καθώς τον ήθελε ο Φώτης Κόντογλου, Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων που διδάσκοντας στον Μυζήθρα, απορρίπτει ως άγονη τη στείρα αρχαιολατρία, τη γραφειοκρατική βυζαντινή θρησκευτική οργάνωση του κράτους και αναζητεί ιδανικά που θα φέρουν την αναγέννηση της Ελλάδας.

Δεν πρέπει να μας φαίνεται περριέργο που η διδασκαλία του Γεμιστού βρήκε γόνιμο έδαφος και κάρπισε στην Αναγέννηση της Δύσης, ε-

νώ είχε καταδικαστεί από τη Βασιλεύουσα «ως βλαβερή διά το έθνος».

Νικ. Μοσχόπουλος

Σπουδαία εκκλησιαστική μορφή για τον Μυστρά στάθηκε και ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος, μητροπολίτης Κρήτης, επιβλέπων της μητροπολιτικής έδρας της Λακεδαιμόνως. Εκκλησιαστικός, με ανοικτό πνεύμα, έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τις τέχνες και την παιδεία. Ένα από τα πρώτα του μελήματα ήταν να κτιστεί η Μητρόπολη, αφιερωμένη στον Άγιο Δημήτριο. Η επιγραφή που σώζεται, κάπως φθαρμένη, μας πληροφορεί ότι την έκτισε με τη συνδρομή του αδελφού του Ααρών, που μπορεί να ήταν κάποιος πλούσιος γαιοκτήμων, μάλ-

λον λαϊκός. Οι εργασίες στη Μητρόπολη τέλειωσαν το 1309 ή 1310. Ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος αλληλογραφούσε με τους λογίους της Βασιλεύουσας, τον Μάξιμο Πλανούδη και τον Μανουήλ Φιλή. Ο ιστορικός Παχυμέρης σκιαγράφησε το πορτρέτο: Ένας καθ' όλα έντιμος και αξιοσεβαστός άνθρωπος. Ο Μοσχόπουλος μαζί με τον Παχώμιο, τον κτίτορα της μονής του Βροντοχίου και του Αφεντικού, έκαναν τον Μυστρά πνευματικό κέντρο, οργανώνοντας περίφημο εργαστήριο αντιγραφών χειρογράφων και προσφέροντας φιλόξενη στέγη σε καλλιτέχνες πενόμενους.

Τώρα, μέσα στο καταχείμωνο, οι λίγοι φύλακες του χώρου πουλιάζονται, άμα το επιτρέπει ο καιρός, στην αυλή του μουσείου, στην Μητρόπολη, και οι φιλόξενες καλόγριες της Παντάνασσας είναι τα μόνα πλάσματα που ζουν, δουλεύουν, συριανούν, επιμένουν και υπομένουν ανάμεσα στα χαλάσματα. Από την άνοιξη ο τόπος δέχεται επισκέπτες που αναζητούν άλλοι το μεγαλείο της αρχιτεκτονικής στα πέτρινα φράγκικα κάστρα του μεσαιώνα και άλλοι την αρμονία των γραμμών και των σχημάτων στις βυζαντινές εκκλησίες με τον εξάισιο ζωγραφικό διάκοσμο.

Οι αρχαιολόγοι, από την Εφορεία Βυζαντινών Μνημείων της Σπάρτης, μετρημένοι στα δάκτυλα της μιας παλάμης, δουλεύουν φιλότιμα, τηρώντας την παράδοση του αείμνηστου καθηγητή Ορλάνδου που ήταν ο πρώτος που εκπόνησε συστηματικό πρόγραμμα αναστηλώσεων, του καθηγητή Ν. Δρανδάκη που αποκάλυψε μερικά ερειπωμένα εκκλησάκια, του καθηγητή Νίκου Ζία που φρόντισε να καθαριστούν οι τοιχογραφίες που σήμερα χαιρέται ο επισκέπτης και των άλλων που αφιέρωσαν πολλά χρόνια της ζωής τους στην πολιτεία του Μυστρά. Από το 1984 άρχισε η συστηματική ανασκαφή στα παλάτια. Εργάζονται για τις αναστηλώσεις και λιγοστοί συντηρητές σε ρυθμούς ανάλογους με την προθυμία του ελληνικού κράτους να διασώσει τη ρημαγμένη πολιτεία.

Ο Μυστράς ασκεί μια ξεχωριστή γοητεία στον επισκέπτη γιατί επιτρέπει στη φαντασία του να ορθώσει, μέσα από τα χαλάσματα, και πάλι τα σπίτια, τα παλάτια, τα αρχοντόσπιτα. Σαν ένα τεράστιο πέτρινο παζλ, αποτελούμενο από χιλιάδες μικρά γκρίζα κομμάτια, που όταν παίρνουν τη σωστή θέση στην εικόνα που σχηματίζεται, αναδεικνύουν έναν ολόκληρο κόσμο. Ο Ράνσιμαν έγραψε στο έργο του «Μυστράς» ότι γι' αυτούς που «η ιστορία δεν είναι μόνον ζήτημα ανιάρων και σκονισμένων αρχαίων, η φαντασία στον Μυστρά προσφέρει μια θαυμάσια επιλογή». Ο Μυστράς, όνειρο και πραγματικότητα, ζει πέρα από τον καιρό και πέρα από τον κόσμο τούτο που ζούμε καθημερινά εμείς.

Το κάστρο και τα τείχη

Κατασκευάστηκαν από τον Γουλιέλμο Βιλαρδουίνο στα 1249 για να ελέγχει την περιοχή

Γενική άποψη του Μυστρά. Η επίκαιρη και κεντρική θέση του για το Μοριά, καθόρισαν την τύχη του Μυστρά, που ήταν γραφτό να οχυρωθεί από τους Φράγκους, για να περιφρουρήσει διακόσια χρόνια την ακμαία καρδιά του τελευταίου μεσαιωνικού Ελληνισμού.

Το κάστρο του Μυστρά. Στη σημερινή του μορφή διατηρεί ελάχιστα από το αρχικό κτίσμα του Βιλαρδουίνου το 1249, γιατί οι αδιάκοπες εργασίες για τη συντήρησή του από τους Βυζαντινούς κι έπειτα από τους Τούρκους, το έχουν ανανεώσει σχεδόν ολοκληρωτικά.

ΟΤΑΝ ο Γουλιέλμος ο Βιλαρδουίνος κατέλαβε το κάστρο της Μονεμβασίας το 1249, ήξερε πως για να προφυλάξει τις πλάτες του, να είναι αποτελεσματική η άμυνά του, έπρεπε να εξασφαλίσει και αυτή την πλευρά, την πιο ήμερη, του Ταύγετου. Από νότια και νοτιοανατολικά σίγουρα δεν κινδύνευε αφού η πλαγιά γκρεμιζόταν κατακόρυφα σε βάθος σκοτεινό. Οι άλλες πλευρές με την οχύρωση φόβο δεν είχαν. Το κάστρο ήταν το κύριο σημείο αντίστασης στην αμυντική οργάνωση του βουνού. Τα τείχη δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μια τεχνική προέκτασή του. Η επιλογή του χώρου, καθώς γράφει το Χρονικό του Μορέως έγινε από το Βιλαρδουίνο ως εξής:

«Και όσον εγύρισε καλά τα μέρη εκείνα όλα εύρε βουνίν παρ'άξενον απόκομμα εις όρος απάνω της Μακεδονιάς κανένα μίλι πλέον δια του άρεσε πολλά να ποιήση δυναμάριν ώρισεν απάνω στο βουνί και έκτισεν εν κάστρον και Μυζηθρά τ'ωνόμασε, διότι το έκραζαν ούτως. Κάστρον λαμπρόν το έποιε και μέγα δυναμάριν».

(Χρον. Μορ. στ. 2990-2991)

Τρία κάστρα έκτισε ο Βιλαρδουίνος: στη Μεγάλη Μάινη, για να υποτάξει ελάχιστα απομεινάρια σκληρών Σλάβων στο Λεύκτρο και βορειοδυτικά της Σπάρτης, «το τρίτον και ευμορφώτερον του Μυζηθρά το κάστρον» (Χρ. Μορ. στ. 4331). Η Σπάρτη, La Cremonie, για τους άρχοντες των Φράγκων αλλά και για τον Βιλαρδουίνο ήταν ο εράσμιος τόπος που επέλεξαν να μένουν, όταν δεν πολεμούσαν ανάμεσά τους ή όταν δεν έστηναν μάχη με τους βυζαντινούς. Και στο κείμενο του χρονογράφου (Ψευδο) Δωρόθεου της Μονεμβασίας περιγράφεται με λεπτομέρειες ο τρόπος με τον οποίο ο Βιλαρδουίνος κατέληξε στην απόφαση να κτίσει το κάστρο του Μυζηθρά. Ενα όνομα που κανείς με βεβαιότητα δεν μπορεί να πει από πού το πήρε.

Ο Μυζηθράς

Ισως να ονομάστηκε έτσι από το όνομα του ιδιοκτήτη της περιοχής. Ισως επειδή ο λόφος είχε σχήμα μυζηθράς. Υπάρχει ακόμη και μια ντόπια παράδοση που αναφέρεται στους Τούρκους. Μετά, λέει, από δύο χρόνια συνεχούς, σκληρής πολιορκίας του Μυστρά από τους Τούρκους εξαντλήθηκαν όλες οι προμήθειες των πολιορκημένων. Οι Τούρκοι τότε πίστεψαν πως θα πέσει το κάστρο από ώρα σε ώρα στα χέρια τους. Τότε οι νέες γυναίκες που βύζαιναν τα μωρά τους έπηξαν τυρί με το δικό τους γάλα και το κρέμασαν για να στεγνώσει

στα τείχη και να το βλέπει ο εχθρός. Οι Τούρκοι βλέποντας πως οι πολιορκημένοι είχαν ακόμη και μυζήθρα για να φάνε, απογοητευμένοι έλυσαν την πολιορκία. Πάντως ο (Ψευδο)Δωρόθεος γράφει:

«Από την Μονεμβασιά ενκαβαλίκευσεν ο αυτός προΐγκηπας ήλθε εις Μακεδονίαν και εκεί έκαμε συμβούλιον μετά των αρχόντων αυτού δυνατόν και σίγουρον. Εσυμβούλευσεν αυτόν απάνου εις το βουνό της Λακεδαμονίας, όπου απέχει έως μίλια εκεί να το κτίσουν, ότι δεν είναι άλλος τόπος καλλiότερος και δυνατώτερος από εκείνον. Ηρσε τον ηβολή τους και ο τόπος και ο τόπος και της ώρας ώρισεν και εμαζώχθησαν μαστόροι και υπουργοί και έφεραν πάσαν ύλην και ασβέστην και πέτρες, ξύλα και άλλην υπηρεσίαν τον κτίσματος έτζι άρχισαν και έκτισαν το Κάστρον, και το ετελείωσαν και το εξόφλησαν υψηλόν και ευμορφότατον και το ωνόμασεν Μυζήθραν, διότι ο τόπος έτζι ελέγετο Μυζήθρας».

Η ίδρυση του κάστρου του Μυζήθρα, που παραφθαρμένα στις μέρες μας έφτασε ως Μυστράς, σηματοδοτούσε την στερνή προσπάθεια των Φράγκων να ελέγξουν την Πελοπόννησο που τους είχε «επιδικαστεί», όταν μοίρασαν το 1204, τα μιάτια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το κάστρο έμεινε ελάχιστα χρόνια στα χέρια τους. Μετά το κράτησαν για ενάμιση αιώνα οι Έλληνες. Και τριακόσια πενήντα χρόνια πατήθηκε από τους Τούρκους, που έκτισαν ακόμη και στο παλιό φόρο των βυζαντινών, στη κάτω πόλη, εκεί μπροστά και γύρω από τα ανάκτορα των Παλαιολόγων, δικά τους ασημαντα κτίσματα λεηλατώντας τα υλικά από τα πέτρινα αρχοντικά.

Το κτίσμα

Το κάστρο διατήρησε την αρχική του μορφή χωρίς μεγάλες επεμβάσεις στον εξωτερικό ή εσωτερικό του περίβολο. Βεβαίως το αρχικό κτίσμα του Βιλαρδουίνου, ύστερα από τις αδιάκοπες εργασίες συντήρησης που του έκαναν και οι Φράγκοι και οι Βυζαντινοί και οι Τούρκοι, δεν διατήρησε όλη την αρχική κατασκευή του. Το τείχος ξεκινούσε ψηλά, από τη δυτική πλευρά του κάστρου, αγκάλιαζε τη βόρεια άκρη του πλατώματος για να φτάσει ως την Παντάνασσα. Και σήμερα η ανάβαση προς το κάστρο, 634 υψόμετρο, είναι εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη. Οχι ακατόρθωτη για όποιον θέλει να θαυμάσει ολόκληρη τη Λακεδαίμονα.

Ο Α. Βοη έγραψε πως ο Μυστράς μας δίνει ένα τυπικό δείγμα κάστρου ορεινού με ομοιογένεια στο υλικό οικοδόμησής του. Το αμυντικό του σύστημα είναι εξαιρετικό και για τούτο περίπλοκο. Στηρίζεται στους διπλούς περιβόλους που σχηματίζουν δύο αμυντικά συμπλέγματα. Ο πρώτος περίβολος ενισχυμένος από μια σειρά πύργων, σε σχήματα τετράγωνα και κυκλικά, ξεκινά από τα δυτικά του κάστρου για να περιλάβει τα παλάτια καθώς και το μοναστήρι της Παντάνασσας ως την άκρη του λόφου, εκεί που αρχίζει ο γκρεμός και η πρόσβαση είναι αδύνατη. Η είσοδος στην περιτειχισμένη χώρα γινόταν από δύο μεγάλες πύλες, την πόρτα της Μονεμβασιάς, ανατολικά, την πόρτα του Αναπλιού στα δυτικά, για τις οποίες έχει ληφθεί ειδική οχυρωματική πλευρά που εμφανίζονται υπερενισχυμένες. Τις δύο πόρτες ένωνε ο

Η Πόρτα τ' Αναπλιού. Μια από τις δύο οχυρωμένες πύλες από την οποία γινόταν η είσοδος στην περιτειχισμένη «χώρα».

κεντρικός δρόμος που περνούσε μπροστά από τα παλάτια και όπου το πλάτος του δεν ξεπερνούσε πουθενά τα τρία μέτρα, χωρίζοντας ουσιαστικά τη πάνω πόλη στα δύο. Όταν πια δεν χωρούσε άλλα σπίτια ο πρώτος περίβολος, τότε οι κάτοικοι άρχιζαν να οικοδομούν και έξω από τα τείχη.

Ο δεύτερος περίβολος, νεώτερη κατασκευή από την πρώτη, που ξεκινούσε από την Οδηγήτρια για να καταλήξει στην Περιβλεπτο, περιέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της κάτω πόλης ή κάτω χώρας. Θα έλεγε όμως κανείς ότι ο κύριος λόγος της οικοδόμησής τους ήταν για να έχουν ασφάλεια τα τρία μοναστήρια, του Αφεντικού, της Μητρόπολης, της Περιβλεπτο. Και ο δεύτερος περίβολος ενισχυόταν σ' όλο το μήκος του από καλοφτιαγμένους, υψηλούς πύργους.

Τα τείχη

Το τμήμα των τειχών που περιβάλλει την πάνω πόλη σίγουρα είναι και το παλιότερο, κάπου στα τέλη του 13ου αιώνα. Ο αρχιτέκτονας πάντως

Η Πόρτα της Μονεμβασιάς. Ένας κεντρικός δρόμος, που το πλάτος του δεν ξεπερνούσε τα τρία μέτρα, την ένωνε με την Πόρτα τ' Αναπλιού.

του κάστρου είχε στο νου του ότι η φρουριακή κατασκευή δεν έπρεπε να υπηρετεί μόνον την άμυνα του χώρου αλλά να διαφυλάσσει και την υποταγή των κατοίκων της Λακεδαίμονος.

Στον 15ο αιώνα, όταν ο Μυστράς βρισκόταν σε πλήρη ακμή, τότε ολόκληρη η πλαγιά του ήταν κατοικημένη και οι εκκλησίες και τα μοναστήρια που στην αρχή ήταν στα άκρα του χώρου, βρέθηκαν ανάμεσα στα σπίτια, προσαυμαμένα όχι μόνο από τα τείχη, αλλά και από τη δική τους οχύρωση που όριζε την έκταση που καταλάμβαναν.

Οι Βενετοί, κυρίαρχοι στη θάλασσα, δεν έδειξαν ιδιαίτερο οικοδομικό ενδιαφέρον, όταν ήρθαν στον Μυστρά. Το κάστρο δεν φαίνεται να εξυμνητούσε ιδιαίτερα τα κατακτητικά σχέδιά τους και μάλλον το άφησαν στην τύχη του. Μόνο ο Σιγισμόνδος Μαλατέστας βρήκε ενδιαφέρον να πάρει μαζί του, το 1464, τα λείψανα του Γεωργίου Γεμιστού –σοφοτάτου φιλοσόφου που στη φήμη ερχόταν αμέσως μετά τον Αριστοτέλη, ό-

πως γράφει ο χρονογράφος του Ρίμινι– για να τα αποθέσει κοντά στους τάφους των άλλων φιλοσόφων που κοσμούσαν την αυλή του!

Οι Τούρκοι

Όταν πάτησαν το κάστρο οι Τούρκοι επέφεραν κάποιες βελτιώσεις στην οχύρωση. Προσέθεσαν νέους πύργους. Ενίσχυσαν τους περιβόλους και όλα αυτά γιατί το κάστρο του Μυστρά αποτέλεσε το ορμητήριο τους. Ωστόσο, οι περιηγητές αναφέρουν ότι οι Τούρκοι έκτισαν ελάχιστα τζαμιά και δημόσια κτίρια, γιατί χρησιμοποίησαν τα υπάρχοντα όμορφα βυζαντινά κτίρια αλλάζοντάς τους χρήση. Οπως έγινε με την Αγία Σοφία που την έκαναν τέμενος.

Από τον 18ο αιώνα και μετά κανείς δεν ενδιαφέρθηκε για την κατάσταση του κάστρου. Έτσι ο πολεοδομικός χαρακτήρας του Μυστρά κρατήθηκε αναλλοίωτος. Οι περιηγητές που έφθαναν στη Σπάρτη αναζητώντας τα κατάλοιπα των ομηρικών αφηγήσεων και της αρχαιότητας, πολλές φορές ανιστόρητα συγχεόντος την με το μεσαιωνικό κάστρο, όταν ανέβαιναν ως το φρούριο σημειώναν ότι ήδη είχε αρχίσει να γίνεται ένας μεγάλος ερειπιώνας. Παρ' όλα αυτά δεν είναι λίγοι οι ταξιδιώτες του 19ου που συγκινήθηκαν και αποτύπωναν το κάστρο στα σχέδιά τους, εντυπωσιασμένοι από τον περιβάλλοντα χώρο και την αρχιτεκτονική δυναμική τους.

Ο Σατομπριάν που ανέβηκε ως την κορυφή, στο δρόμο του για τα Ιεροσόλυμα, έγραψε πως ήδη (1805) είχε καταντήσει ένα ερείπιο: «... τα κενά ανάμεσα στις επάλξεις, οι ρωγμές στους θόλους και τα ανοίγματα στις δεξαμενές κάνουν την πορεία πολύ επικίνδυνη. Δεν υπάρχουν πια ούτε πόρτες, ούτε φρουροί, ούτε τηλεβόλα. Όλα είναι έρημα και εγκαταλελειμμένα. Η θέα όμως από ψηλά, από τον πύργο, ανταμείβει την κούραση από την ανάβαση. Καθισμένος επάνω στις επάλξεις τον φρουριό έβλεπα με θαυμασμό κάτω όλη τη Λακωνία».

Μυστράς. Τα Παλάτια. Τα ογκώδη αυτά κτίρια σχηματίζουν δύο πτέρυγες που ενώνονται στο βορινό σημείο του πλατώματος, κλείνοντας έτσι τη δυτική και την ανατολική πλευρά της τετράγωνης πλατείας.

Τα παλάτια και τα σπίτια

Μεγαλοπρεπή και εντυπωσιακά κτίσματα μαρτυρούν τη δύναμη και τον πλούτο της βυζαντινής πολιτείας

ΕΙΚΟΣΙ χιλιάδες κατοίκους είχε ο Μυστράς τις μέρες που ήκμασε. Επί Βυζαντινών. Αν πριν από τους Φράγκους, που επέλεξαν τον τόπο για οχυρό τους, υπήρχαν άλλοι κάτοικοι δεν ξέρουμε. Στον περίβολο της Μητρόπολης, στον Άγιο Δημήτριο, ο υποψιασμένος επισκέπτης παρατηρεί μια σαρκοφάγο, που φαίνεται πως χρησίμευσε και σαν γούρνα για να υποδεχθεί τα νερά κάποιας κρήνης, στην τοποθεσία που ονομάζεται Μαρμάρα.

Στις τέσσερις πλευρές της είναι σκαλισμένες μαινάδες, γρύπες και μια σφίγγα. Αυτοί που ξέρουν λένε πως τα θέματά της, αλλά και η μέτρια τέχνη της, την πάνε πίσω στη ρωμαϊκή εποχή. Κάποιοι, στο χωριό, μου είπαν ότι υπήρχε μια ακόμη σαρκοφάγος, και αυτή γούρνα σε άλλη βρύση, διακοσμημένη με ερωτιδείς που κρατούσαν γιρλάντες, αλλά ούτε που ξέρουν πότε και πώς εξαφανίστηκε!

Για να βρίσκονταν εκεί από προηγούμενες συνοικίες, σ' ένα απώτερο παρελθόν, οι σαρκοφάγοι ή τα

σπασμένα αρχαία μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη που διακρίνονται ολόκληρα ως υλικά εντοιχισμένα στην τοιχοδομία των εκκλησιών, μάλλον θεωρείται απίθανο. Ίσως τα ανέβασαν από τη Σπάρτη αυτοί που ήλθαν να εγκατασταθούν κάτω από την προστασία του κάστρου, όταν έκτιζαν το Μυστρά.

Ο Πουκεβίλ στην περιήγησή του γράφει για την πόλη και τα οικοδομήματά της, αναφέρεται στους κατοίκους της, Έλληνες, Τούρκους, Εβραίους, που έχουν και δική τους συνοικία ακριβώς έξω από το τείχος και επιδίδονται στο εμπόριο. Για τις παλιές όμως, ένδοξες εποχές, οι πληροφορίες του είναι ελάχιστες.

Όταν το 1262 οι Έλληνες πάτησαν το κάστρο, αφού ο Βιλαρδουίνος έχασε τη μάχη στην Πελαγονία (1259) από τις αυτοκρατορικές δυνάμεις του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, δεν θα πρέπει να βρήκαν άλλα κτίσματα πέρα από το τείχος, με τους πύργους στην κορυφή του βουνού και ίσως και μερικά φυλάκια, ασημαντα κτι-

σματα των φρουρών. Υπήρχε μόνο στη μέση της πλαγιάς μια μεγαλύτερη κατοικία, ίσως το σπίτι του στρατιωτικού διοικητή του κάστρου.

Στην αρχή οι Έλληνες, από τη Σπάρτη και από τα γύρω κεφαλοχώρια, εγκαταστάθηκαν στη βορειοανατολική πλευρά της κάτω πόλης. Ήξεραν πως η διακυβέρνηση από τους Βυζαντινούς, η παρουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αλλά και η φυσική οχυρή θέση της περιοχής, τους παρείχε ασφάλεια. Αρχοντες, πλούσιοι, πτωχοί διάλεξαν τον τόπο που έκτισαν το σπίτι τους, χωρίς πολεοδομικό σχέδιο ή προκαθορισμένα όρια ή εμφανείς ταξικές διαιρέσεις.

Έτσι τουλάχιστον φανερώνουν τα απομεινάρια, σπίτια μεγάλα και μικρά, που επιμένουν να στέκονται ακόμη όρθια παρά την πλήρη αδιαφορία του ελληνικού κράτους.

Ο Παχώμιος

Όταν σιγά σιγά άρχισε να μεγαλώνει η δύναμη του Μυστρά, ενώ όλο

και αποδυναμώνονταν οι Φράγκοι, τότε κτίστηκαν και οι μεγάλες βυζαντινές εκκλησίες καθώς είχε ορίσει ο πρωτοσύγγελος της επαρχίας μοναχός Παχώμιος, άγιος ιερέας που τον σέβονταν σε όλη την επαρχία για τις γνώσεις του και την ποιότητα του χαρακτήρος του. Εζήσε στο τέλος του 13ου αι. ιδρύοντας τη Μονή του Βροντοχίου και πέθανε ως ηγούμενός της.

Στο μοναστήρι αυτό ενσωμάτωσε και την κομψή εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων και λίγο αργότερα, τιμώντας την Παναγία την Οδηγήτρια, αυτή που δείχνει το σωστό δρόμο, έκτισε μια άλλη μεγάλη εκκλησία που έμεινε στην ιστορία του Μυστρά με την επωνυμία «το Αφεντικό». Αυτή ήταν και η πιο σπουδαία εκκλησία του μοναστηριού.

Προκαλεί εντύπωση η ομορφιά του κτίσματος, που όμως μαρτυρά πόσο σημαντικός ήταν ο Μυστράς την εποχή εκείνη, αφού έρχονταν και δούλευαν σ' αυτόν σπουδαίοι τεχνίτες, ζωγράφοι και αρχιτέκτο-

νες από τη Βασιλεύουσα. Φαίνεται ότι ο Παχώμιος είχε συχνές επαφές με την αυλή. Απόδειξη θεωρείται η ύπαρξη των τεσσάρων αυτοκρατορικών χρυσόβουλλων που εκδόθηκαν στη δεκαετία 1312-1322, παραχωρώντας όχι μόνο μεγάλα κτήματα στη μονή Βροντοχίου, σε όλη την ελληνική επικράτεια, αλλά και την εμποπτεία μικρότερων μονών.

Ο Παχώμιος έθεσε τη δική του μονή υπό την επίβλεψη του Πατριάρχειου Κωνσταντινουπόλεως. Έτσι, οι εκκλησιαστικές αρχές της περιοχής εστερούντο του δικαιώματος της επέμβασης στη μονή κι εκείνος απελάμβανε ουσιαστικής αυτονομίας στη διαχείρισή της.

Προσθήκες

Ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος Ασάν, δεσπότης του Μυστρά από το 1316 ως το 1321, πέτυχε να κατακτήσει την Ακοβα και την Καρύταινα, δύο σημαντικές φράγκικες βαρωνίες, και ενέταξε τις δυνάμεις τους στο Δεσποτάτο.

Η μακρόχρονη δεσποτεία του Μανουήλ Καντακουζηνού, που ακολούθησε από το 1348 έως και το 1383, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την οικονομική άνθηση του Μυστρά. Η μικρή, πολυτελής ίσως, οικία του διοικητή που βρήκε ο Μανουήλ όταν έφτασε εκεί, ως κεφαλή, ήταν μάλλον ασήμαντη για να στεγάσει το Δεσπότη του Μυστρά.

Έτσι στο υπάρχον φράγκικο κτίσμα, με τα παράθυρα που κοσμούν σπασμένα γοτθικά τόξα, πρόσθεσε τη βόρεια πτέρυγα με τις μεγάλες αίθουσες υποδοχής στο ισόγειο και τα διαμερίσματα για την οικογένειά του και τους αυλικούς του στον πρώτο όροφο.

Το βορειότερο τμήμα κοσμούσε η αναστηλωμένη, εστεγασμένη στοά, στηριγμένη σε πέντε πεσσούς και στολισμένη με μια σειρά από μικρά τόξα, χαρακτηριστικά της αστικής οικοδομής του βυζαντινού Μυστρά. Η οροφή της δημιουργούσε έναν εξώστη με έξοχη θέα, στη μαγευτική κοιλάδα του Ευρώτα. Το μεσαίο δωμάτιο του ορόφου μοιάζει με παρεκκλήσιο, έχοντας και κόγχη. Ελάχιστα ίχνη τοιχογραφιών σώζονται.

Ο δεσπότης Μανουήλ ανήγειρε ακόμη τον χαριτωμένο ναό της Αγίας Σοφίας, ως εκκλησία των ανακτόρων. Για να προσευχηθεί πήγαινε ως εκεί με τα πόδια, χωρίς επίσημες πομπές και συνοδεία αυλικών, όπως θα γινόταν τις επίσημες ημέρες που θα έπρεπε να κατεβαίνει στην Μητρόπολη, στον Άγιο Δημήτριο για να εκκλησιαστεί με τη λαμπρότητα που άρμοζε στον εκπρόσωπο του Αυτοκράτορος του Βυζαντίου.

Σπουδαία εποχή για το δεσποτάτο του Μυστρά στάθηκε και εκείνη των Παλαιολόγων: Από το 1384 έως και το 1460.

Οι Παλαιολόγοι, αφού είχαν καταλαγιάσει οι ενδοοικογενειακές τους έριδες, επέκτειναν την κυριαρχία του δεσποτάτου και ενίσχυσαν τους δεσμούς –πνευματικούς και οικονομικούς– με τη Βασιλεύουσα. Ο Μυστράς έμοιαζε ως ασφαλής προέκτασή της σ' έναν χώρο όπου η απειλή των Τούρκων φαινόταν πολύ μακρινή.

Μυστράς. Η Αίθουσα του Θρόνου στα Παλάτια των Παλαιολόγων.

Όταν ήλθαν στο Μυστρά οι δεσπότες Παλαιολόγοι βρήκαν πως οι κτιριακές προσθήκες στο φράγκικο κτίριο και οι νέες κτιριακές εγκαταστάσεις του Μανουήλ δεν ήταν ικανοποιητικές για να τους στεγάσει ευπρεπώς.

Τα ανάκτορα

Το ανάκτορο ήταν μικρό και κάπως μίζερο για να φιλοξενεί επιφανή μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας. Τότε έκτισαν ένα ορθογώνιο, παραλληλόγραμμο συγκρότημα προς τα δυτικά, με τη μεγάλη πλευρά 33,50 μέτρα και τη μικρή 10,65.

Μεγάλοι χώροι για την αποθήκευση τροφίμων και υλικών κατελάμβαναν το ημιυπόγειο με την καμαρωτή οροφή, ενώ στο χαμηλό πρώτο όροφο δημιουργήθηκαν οκτώ μεγάλα δωμάτια, χωρίς να επικοινωνούν μεταξύ τους, σκεπασμένα το καθένα με ημικυλινδρική καμάρα. Ίσως να χρησίμευαν ως γραφεία για τις διοικητικές και οικονομικές υπηρεσίες του δεσποτάτου. Επάνω σ' αυτά στηρίζονταν ο δεύτερος όροφος, που ήταν ολόκληρος μια μεγάλη αίθουσα τελετών, ο «χρυσοστρίκλινος» των βυζαντινών. Η υψηλή αυτή αίθουσα είχε δυο σειρές από παράθυρα. Η πρώτη είχε οκτώ μεγάλα παράθυρα, στην ανατολική της πρόσοψη, με πλαίσια υστερογοτθικά.

Η δεύτερη είχε έξι κυκλικά παράθυρα. Όλα μαζί άφηναν το φως να μπαίνει άπλετο και να φτάνει ως τη νότια πλευρά, όπου μέσα σε μια κόγχη υπήρχε ο θρόνος του δεσπότη. Γύρω γύρω από το θρόνο ήταν κτισμένο ένα χαμηλό πέτρινο πεζούλι, σίγουρα σκεπασμένο με πλούσια στρωσίδια, όπου θα κάθονταν οι

προς ακρόαση ταπεινοί υπήκοοι αλλά και οι άρχοντες και αυλικοί και οι σύμβουλοι του δεσπότη.

Για να ζεσταθεί τις κρύες νύχτες του χειμώνα η αίθουσα του θρόνου, ο αρχιτέκτονας είχε προβλέψει στο δυτικό τοίχο ένα σύστημα από οκτώ καμινάδες που φαινονταν εξωτερικά σαν αντηρίδες.

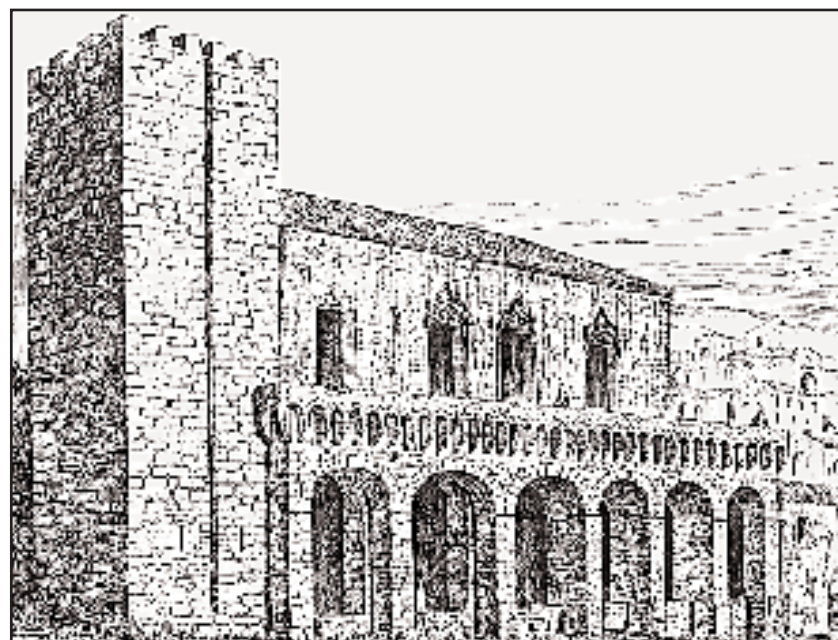
Η πρόσοψη προς την πλατεία είχε ακόμη ως κύριο χαρακτηριστικό της μια μεγάλη δίπατη στοά που ελάφρυνε σημαντικά τους όγκους που ακουμπούσαν επάνω της και έδινε μια χαριτωμένη γραμμή στη μονοκόμμη όψη του μεγάλου οικοδομήματος. Η οροφή σχημάτιζε «ηλιακό» δηλαδή, εξώστη. Από τη στοά αυτή βρέθηκαν στις ανασκαφές μόνον κάποιες βά-

σεις από τους εξωτερικούς πεσσούς. Αλλά φαίνεται πως ακόμη και στον 17ο αιώνα σωζόταν κάποιο μέρος της, αφού περιηγητές, σε πλήρη σύγχυση, έφταναν στο σημείο να την ταυτίζουν με την «περσική στοά» της αρχαίας Σπάρτης.

Οι τοίχοι είναι κτισμένοι με απλή λιθοδομή. Επειδή ο τοίχος της πιο παλιάς πτέρυγας φαίνεται να έχει δουλευτεί καλά με το μυστρί, ίσως και να μην είχε ανάγκη άλλου επιχρίσματος.

Ο τοίχος όμως, της ΒΔ πλευράς, φέρει ίχνη από παχύ κονίαμα, ενώ ίχνη από κόκκινες οριζόντιες ταινίες αναπαριστούν τη συνήθη δομή με τούβλα. Ενα τερτίπι του αρχιτέκτο-

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Προοπτική αναπαράσταση της βόρειας πτέρυγας του κτιρίου (Δ) στο συγκρότημα των παλατιών, το οποίο θα χρησίμευε ως κατοικία των Δεσποτών.

Το αρχοντικό του Φραγκόπουλου. Έχει υπόγεια στέρνα και μάλλον κτίστηκε στην αρχή του 15ου αιώνα.

Συνέχεια από την 10η σελίδα

να, που ίσως και να διαφωνούσε με τη λιτότητα της κατασκευής.

Στην αίθουσα του θρόνου ο τοίχος έχει κονίαμα και σίγουρα θα είχε και τοιχογραφίες που, όμως, οι άσχημες καιρικές συνθήκες, καθώς έπεσε η στέγη, ολοσχερώς κατέστρεψαν.

Μεγαλοπρεπές

Χωρίς αμφιβολία, η πτέρυγα που έκτισαν οι Παλαιολόγοι με το μεγάλο της όγκο, την περίτεχνη στοά και τη διπλή, αυστηρή διάταξη των παραθύρων, δίνουν στο οικοδόμημα ένα μνημειώδη χαρακτήρα που απεικονίζει τη δύναμη και τον πλούτο της δυναστείας.

Κι ενώ ο σχεδιασμός του κτιρίου είναι ανάλογος με εκείνον των βυζαντινών κτιρίων, η διακόσμηση των μεγάλων παραθύρων και το κυκλικό σχήμα των άλλων, θυμίζουν έντονα τα ιταλικά παλάτια στην πρώιμη Αναγέννηση.

Σήμερα το οικοδόμημα, με τα έργα συντήρησης που γίνονται, επανακτά την πρότερη μεγαλοπρέπειά του.

Αλλά το ερώτημα παραμένει: Πότε να κτίστηκε άραγε αυτό το συγκρότημα; Ίσως λίγο πριν από την περίφημη αυτοκρατορική επίσκεψη του Μαουήλ το 1408, στο Μυστρά.

Γιατί πώς θα υποδέχονταν και θα φιλοξενούσαν τον αυτοκράτορα σ' ένα κτίσμα που θα έμοιαζε με σπίτι χαμηλόβαθμου αυλικού, σε σύγκριση με το ιερόν παλάτιον της Βασιλεύουσας... Ίσως, λοιπόν, ο κύριος λόγος που οικοδομήθηκαν οι νέες πτέρυγες θα ήταν για να στεγάσουν αξιοπρεπώς τον Αυτοκράτορα, που τόσο αγάπησε το Μυστρά ώστε το 1415 ξαναγύρισε για να χαρεί, κάμποσο καιρό, την ηρεμία και την ομορφιά της Λακεδαίμονος.

Από τότε κι έπειτα η πόλη του

Μυστρά, κάτω από το κάστρο, πήρε τις διαστάσεις που ως σήμερα βλέπουμε.

Ιδιαίτερη συνοικία για να μένουν οι

άρχοντες και οι τιτουλάριοι δεν φαίνεται να είχε ο Μυστράς. Αν και δυτικά από το παλάτι, στο άνοιγμα, υπήρχαν αρκετά κτίσματα, πιθανότατα τα

Λιθόστρωτο δρομάκι που οδηγεί στα Παλάτια.

αρχοντικά των αυλικών. Πάντως, δίπλα στα αρχοντόσπιτα και πάνω στους γερούς τους τοίχους στήριζαν κι έφτιαχναν τα σπίτια τους και οι φτωχοί, όπως μαρτυρά ο όγκος της οικοδομής τους.

Ωστόσο η μορφή των κτισμάτων καθορίστηκε απολύτως από το ανωφερές του λόφου και από τη γενικότερη πολεοδομική ιδιομορφία της πολιτείας. Στον Μυστρά, χώρος για μεγάλες πλατείες, για κήπους και άλλα σχεδιασμένα, καθώς στη Βασιλεύουσα ή στη Δύση, δεν υπήρχε.

Ο Σατωμπριάν, αρχές του 19ου, γράφει πως είδε πολλούς κήπους στον Μυστρά. Όμως τότε ήταν ο καιρός που η πολιτεία είχε αρχίσει να παρακμάζει, ο τόπος ερημωνόταν και έτσι περίσσευε ο χώρος από τις ακατοίκητες διπλανές κατοικίες για να γίνουν και κήποι.

Τον καιρό της ακμής όμως το ένα σπίτι στριμωχνόταν δίπλα στο άλλο, προσανατολισμένα στον άξονα της πλαγιάς, και ήταν τόσο κοντά κτισμένα, που τα δύο μπαλκονάκια ενώνονταν σε μια καμάρα ή κάτω, στο ισόγειο, που μπορεί η πίσω του πλευρά να βρισκόταν και μέσα στη γη, περνούσε ο δημόσιος δρόμος, το διαβατικόν. Έτσι ερχόταν φυσικό το σχήμα του σπιτιού, κάπως μακρουλό και ορθογώνιο, με δύο ή τρία πατώματα ψηλό.

Ο πιο συνηθισμένος τύπος σπιτιού ήταν αυτός με τα δύο πατώματα, χωρίς πύργο. Άλλος ήταν εκείνος με το λιακωτό που βλέπει προς την κοιλάδα. Μάλλον σπίτια πλουσιών. Τα αρχοντόσπιτα όμως είχαν γερό πύργο, που προστατευτικά παρέστεκε στην κυρίως κατοικία.

Η οικογένεια περνούσε τη ζωή της στο ανώγι. Το κατώγι, χώρος για τους στάβλους ή για τις αποθήκες, είχε σχισμές μικρές για το φως και όχι παράθυρα, για λόγους προστασίας. Το ανώγι είναι ένα μεγάλο δωμάτιο με γύρω γύρω μεγάλο παράθυρο και πολλές κόγχες που χρησίμευαν για ντουλάπια. Το μέτωπο του λιακωτού κυριαρχείται από μια σειρά με μικρά τόξα, πολύ όμορφα δουλεμένα. Όλο το κτίριο στηριζόταν πάνω ένα σύστημα μεγάλων τόξων.

Έτσι, πατούσε στέρεα στο έδαφος που ήταν άνισο, δημιουργώντας ταυτόχρονα μια ισορροπημένη όψη στην κατασκευή. Το τόξο αποτελεί για την αρχιτεκτονική του Μυστρά κύριο στοιχείο αρχιτεκτονικό. Η στέγη ήταν δίσραχη. Για δώμα ούτε λόγος. Γιατί το βαρύ κλίμα με τους σκληρούς χειμώνες, τις βροχές και το χιόνι, δεν το επέτρεπε. Μερικά σπίτια κατόρθωσαν να φτάσουν ως τις μέρες μας σε καλή κατάσταση.

Το πιο σύνθετο, αρχιτεκτονικά, σπίτι του Μυστρά είναι αυτό που ονόμασαν Παλατάκι, λίγο πιο πάνω από τον Άγιο Νικόλαο. Ο Ορλάνδος υποστηρίζει ότι στο Παλατάκι έχουμε δύο κτίσματα που κτίστηκαν σε δύο διαφορετικές εποχές. Έχει τρία πατώματα, μεγάλα παράθυρα, μεγάλη αυλή.

Σήμερα, παράθυρα, δώματα, αυλές, όλα πρέπει να τα σχεδιάζεις με το νου σου, αφού ο κισσός έχει πνίξει τα πάντα στο σφιχταγκάλιασμά του με τα ερείπια. Ποιοι άραγε να έζησαν σε αυτό το συγκρότημα με τον ενδιαφέροντα εξωτερικό διάκοσμο και τη

λιτή εσωτερική παρουσία κι ήταν ευτυχισμένοι...

Αρχοντόσπιτα

Στους πρόποδες της πλαγιάς υπάρχει και το αρχοντόσπιτο του Λάσκαρη, κοντά στη Μητρόπολη, με μεγάλο ημικυκλικό άνοιγμα μπροστά, που πάνω του στηρίζεται το λιακωτό με θέα εξάισια προς την κοιλάδα. Ολο σχεδιάζουν οι διάφορες υπηρεσίες να το σώσουν, όλο λένε πως θα το αναστηλώσουν και όλο ο χρόνος αδυσώπητος κάθε μέρα το κερδίζει. Ίσως και ο Άγιος Χριστόφορος, ως διακόσια μέτρα πιο πέρα, να ήταν το παρεκκλήσι των Λασκάρων. Ο Μυστράς είναι ο χώρος όπου σήμερα μπορεί ο επισκέπτης να δει τους πιο αυθεντικούς τύπους των βυζαντινών σπιτιών.

Κάτω από την Παντάνασσα αξιόλογο είναι το αρχοντικό του Φραγκόπουλου. Τα σημερινά ορθογώνια παράθυρά του είναι κακότεχνη προσπάθεια μιας παλιότερης αναστήλωσης. Οι φύλακες λένε με σιγουριά πως αυτό είναι το αρχοντόσπιτο του Φραγκόπουλου, που στάθηκε κάτι σαν πρωθυπουργός για τον Μυστρά, και δείχνουν σαν απόδειξη το γράμμα φ που υπάρχει ζωγραφισμένο, σ' ένα μικρό σημείο, στον εξωτερικό τοίχο όπου σώθηκε λίγο κονίαμα.

Έχει υπόγεια στέρνα και φαίνεται πως κτίστηκε στην αρχή του 15ου. Μεγάλο οικοδόμημα, σαν των Λασκάρων, σίγουρα δεν είναι. Αλλά ο εξώστης του έβλεπε και αυτός προς την κοιλάδα και δέσποζε στην περιοχή.

Καμιά προσπάθεια σοβαρή για να σωθεί το αρχοντόσπιτο δεν γίνεται. Ποιος να νοιάζεται τώρα για Φραγκόπουλους και Λασκαρείς. Χάθηκαν και αυτοί μέσα στο χρόνο, ξεγλιστρώνας ανάμεσα στις λέξεις της βυζαντινής ιστορίας μας, που τόσο λίγο άλλωστε, ως λόγιοι, εκτιμάμε...

Δρόμοι

Βεβαίως, στο Μυστρά φαρδείς δρόμοι δεν υπήρχαν. Ο πιο φαρδύς

Το σπίτι του «Λάσκαρη». Προοπτική αναπαράσταση.

είναι αυτός που περνά μπροστά από το Παλάτι και το πλάτος του δεν είναι μεγαλύτερο από τρία μέτρα.

Αμάξια πολυτελή ή χρυσοποικιλτες άμαξες από εκείνες που είδε η αναγεννησιακή Δύση, ούτε λόγος να γίνεται. Το πολύ πολύ οι άρχοντες να ανέβαιναν προς το παλάτι και το φόρο έφιπποι και οι αρχόντισσες ίσως να κατέβαιναν στις εκκλησίες, ξαπλωμένες αναπαυτικά πάνω σε ανάκλιτρα, που θα τα κρατούσαν στιβαροί υπηρέτες.

Η μόνη πλατεία, το πλάτωμα, που αποτελούσε και το κέντρο της πολιτείας, ήταν μπροστά στα δώματα των δεσποτών και ήταν προσήλιο και απάγκιο. Εκεί, μέρες γιορτινές, στήνονταν και οι κονταρομαχίες ανάμεσα σε αυλικούς και σπουδαίους φιλοξενούμενους, ικανούς ιππείς, εκεί γίνονταν και οι δημόσιες τελετές.

Εκεί μαζεύονταν και οι κάτοικοι του Μυστρά για να ανταλλάξουν ιδέες και απόψεις. Να μαθαίνουν τα καλά και τα κακά νέα από τη βασιλεύ-

ουσα και από την υπόλοιπη Πελοπόννησο. Εκεί άκουαν και για τις φραγκικές κακίες.

Πάνω πόλη

Στην πάνω πόλη δεν κτίστηκαν ούτε πολλά σπίτια ούτε εκκλησιές ούτε άλλα, δημόσια, οικοδομήματα. Ο λόφος σκαρφάλωνε απότομος και δεν άφηνε καθόλου περιθώρια, ενώ το νερό δεν μπορούσε να φτάσει ως εδώ πάνω. Μόνο οι δεξαμενές έδιναν νερό στα σπίτια της πάνω πόλης και οι κρήνες που ήταν για το νερό των φτωχών. Ελλειψη νερού πάντως δεν πρέπει να υπήρχε.

Από τη μια στιγμή στην άλλη, εκεί που ήλιος λάμπει ψηλά, έρχεται η μπόρα ξαφνικά, ορμητική και μουσκεύει τα πάντα στο Μυστρά. Θα γέμιζε και τις δεξαμενές της πάνω πόλης. Και σε λίγο να, ο ήλιος που αστράφτει πάνω από το κάστρο.

Από τις ημέρες που ζούσε ακόμη ο Μυστράς, η πύλη του Ναυπλίου ήταν η καλύτερη πρόσβαση προς την πάνω πόλη, αφού έκανε τον ανήφορο λιγότερο δύσκολο και μικρότερη την κούραση του επισκέπτη. Την πάνω από την κάτω πόλη χώριζε η πύλη της Μονεμβασιάς.

Ο δρόμος ανάμεσά τους είναι στενός και εύκολα θα αποκοβόταν από τους φρουρούς αν κάποιος εχθρός έβαζε με το νου του να πατήσει τα δώματα του δεσπότη, αν κάποια εξέγερση για το δίκαιο του λαού γινόταν, στην κάτω πόλη. Και πάνω από την πύλη, ως σήμερα, στέκουν μάρτυρες τα απομεινάρια ενός αρχοντικού, ίσως κάποιου αξιωματούχου που θα ήταν υποχρεωμένος να ελέγχει την ασφάλεια του Δεσπότη και της πόλης.

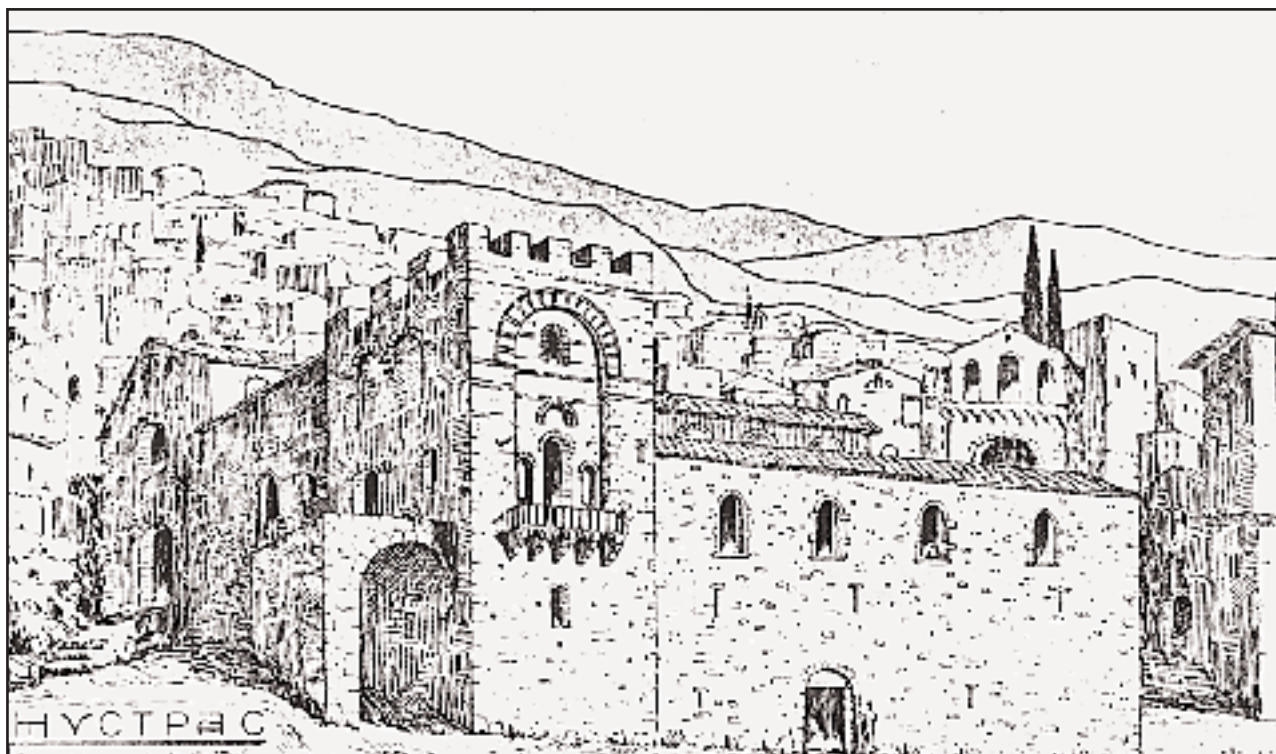
Μαγαζιά, αποθήκες, εργαστήρια, σπίτια ήταν όλα μαζί σφικτοκτισμένα στην κάτω πόλη. Δρόμοι ελικοειδείς, με λαξεμένα σκαλιά στο βράχο, βοηθούσαν στην προσπέλασή τους. Εδώ βλέπουμε και αρχοντικά που διαθέτουν μπροστά ή στο πλάι κάποιο χώρο ανοικτό. Ίσως κάποιο μικρό μα καλοσχεδιασμένο κήπο.

Εξω από τα τείχη του Μυστρά φαίνεται πως κούρνιασαν μετανάστες, μεταπράτες και οι Εβραίοι. Εδώ άλλωστε στήνονταν το παζάρι για άλογα και για τα άλλα μεγαλόσωμα ζώα. Η πόλη δεν πρόσφερε ανοικτούς χώρους για τέτοιου είδους ελεύθερες εμπορικές συναλλαγές.

Ο Μυστράς, μια πόλη που η αρχιτεκτονική της φέρνει μνήμες της Δύσης. Ο Μυστράς, μια πόλη που εκκλησιές και μοναστήρια τηρούν ευλαβικά τους κανόνες της βυζαντινής αρχιτεκτονικής.

Η πρόσμειξη των δύο στοιχείων, σε ενιαίο πλοχμό Ανατολής και Δύσης μας άφησαν έναν τόπο πανέμορφο, που δεν μάθαμε ούτε την ιστορία του να εκτιμάμε ούτε την αισθητική του αξία να απολαμβάνουμε. Δεν χρειάζεται να προσκομίσω αποδείξεις. Το φανερώνει, ακόμη και στον πιο ανίδεο ξένο, η κατάσταση των μνημείων του.

Τα σχέδια είναι από το έργο του **Αναστ. Κ. Ορλάνδου** «Παλάτια και σπίτια του Μυστρά», εκδ. «Εστία», Αθήνα, 1937.

Προοπτική αναπαράσταση αστικού σπιτιού (Αρχοντικό Α) το οποίο βρίσκεται στην Ανω Χώρα κοντά στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Η Αγία Σοφία και τα Ανάκτορα. «Μανουήλ Κατακουζηνός Παλαιολόγος Δεσπότης Κτίτωρ» είναι τα μονογράμματα που διαβάζονται πάνω στους κίονες και τις ψευδοπαραστάδες για να παραδίδουν στη μνήμη των μεταγενεστέρων τον κτίτορα αυτής της εκκλησίας, που υπήρξε καθολικό κάποιου μικρού μοναστηριού.

Το Αφεντικό, εξωτερική άποψη. Το κτίριο έχει τη μορφή διώροφου πεντάτρολλου σταυροειδούς ναού, σχήμα αρκετά νεωτεριστικό για τον Μυστρά, αν σκεφθούμε ότι από την παραδοσιακή οικοδόμηση των Αγίων Θεοδώρων μεσολάβησαν μόνον είκοσι χρόνια.

Τα μνημεία του Μυστρά

Η αρχιτεκτονική, ο γλυπτός διάκοσμος και οι τοιχογραφίες των εκκλησιών

Η Μητρόπολη (Άγιος Δημήτριος). Κτίτορας της Μονής ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος, μητροπολίτης Λακεδαιμονίας (1286-1289), γνωστός καλλιγράφος κωδίκων και κάτοχος σημαντικής βιβλιοθήκης.

ΣΤΗ ΠΥΛΗ που μας ανοίγει το δρόμο για τη μαγεμένη πολιτεία και οδηγεί τα βήματά μας προς τις εκκλησίες και τα μοναστήρια του Μυστρά είναι από τη θέση Μάρμαρα. Είναι η κάτω είσοδος στην παλιά πόλη, στα εξωτερικά τείχη. Αν ακολουθήσουμε το δρόμο αυτό, στα δεξιά μας, η πρώτη μεγάλη εκκλησιά που συναντάμε είναι η Μητρόπολη.

Και αν συνεχίσουμε τον δρόμο μας ακολουθούν η Ευαγγελίστρια, οι Άγιοι Θεόδωροι, το Αφεντικό. Από τους Αγίους Θεοδώρους ένας στενός και κακοτράχαλος δρόμος μας φέρνει στην Παντάνασσα, όπου η ομορφιά των τοιχογραφιών και η κομψότητα του κτίσματος μας αποζημιώνει για τον κόπο της ανάβασής μας

Η Μητρόπολη

Τον επισκέπτη στη Μητρόπολη,

πάνω από την κύρια είσοδό της που είναι και νεώτερη, υποδέχεται η κτιτορική επιγραφή, γραμμένη σε ιάμβους τρίμετρους:

«Τὸν θεῖον οἶκον τόνδε καινοργεῖ πόθῳ Κρήτης πρόεδρος εντελής Νικηφόρος, ἔχων ἀδελφόν Ααράων συνεργάτην σκηπτοκρατούντος Αυσόνων Ανδρονίμου Παλαιολόγου σὺν Μιχαήλ νεί...».

Και για να μην ξαστοχήσει ο επισκέπτης πως κτίτορας της Μητρόπολης είναι ο αρχιερέυς Νικηφόρος Μοσχόπουλος, πρόεδρος της Μητροπόλεως Κρήτης, στη δυτική είσοδο του ναού, στο υπέρθυρο και άλλη επιγραφή:

«...μνώεο Νικηφόριῳ δομήτηρος ἀρχιερός...».

Αλλά και η μετέπειτα ιστορία της Μητρόπολης ιστορείται πάνω στην πρώτη κολώνα του ναού, καθώς μπαίνουμε δεξιά, ενώ πάνω στις άλλες κολώνες, άλλοι αρχιερείς έχουν

χαράξει, σαν συμβολαιογραφικούς κώδικες, τα κτηματολόγια και τα προνόμια που πήραν από τις αρχές για τη Μητρόπολη.

Ο ναός έχει χάσει το αρχικό του σχήμα, της τρίκλιτης βασιλικής, αρχιτεκτονικής ρυθμός στον οποίο παραδοσιακά υπάκουαν οι μητροπόλεις. Οι αρχαιολόγοι εξηγούν πως έχουμε διάφορες φάσεις στην οικοδόμηση της εκκλησίας και το μαρτυρούν οι διάφορες αρχιτεκτονικές προσμίξεις καθώς και τα υλικά των επεμβάσεων. Ετσι σήμερα ο ναός είναι στο κάτω μέρος του βασιλική και στο πάνω σταυροειδής με τρούλο. Ασυνήθιστη αρχιτεκτονική σύνθεση για το Βυζάντιο, αλλά ιδιαίτερα αγαπητή στο Μυστρά. Στο Αφεντικό αναγνωρίζουμε την τελειοποίησή του. Ο μητροπολίτης Ματθαίος, 15ος αιώνας, που τόσο ματαιόδοξα χάραξε παντού το όνομά του, προκειμένου

να κάνει τις προσθήκες του στο αρχικό αρχιτεκτονικό σχέδιο, «αποκεφάλισε» όλη τη σειρά των τοιχογραφιών που είχαν ως θέμα τους τον βίο του Ιησού, στη νότια πλευρά, στο μεσαίον κλίτος.

Τα κιονόκρανα δεν είναι της ίδιας τεχνοτροπίας. Αλλα παλαιοχριστιανικά και άλλα μεταγενέστερα, ενώ στο τέμπλο πολλές τεχνοτροπίες και διάφορες εποχές συνθέτουν στο τέλος ένα αρμονικό σύνολο. Στο δάπεδο κάτω από τον τρούλο, βρίσκεται ίσως το πιο συγκινητικό σύμβολο της ιστορίας και των λαμπρών ημερών του Μυστρά: ο δικέφαλος αετός των Παλαιολόγων, πάνω στον οποίο, σύμφωνα με την παράδοση, μια και είναι μετεγενέστερη η κατασκευή του, γονάτισε για να στεφθεί αυτοκράτωρ ο γενναίος Κωνσταντίνος.

Εξωτερικά, ο ναός στο κάτω μέρος είναι απλός. Πλινθοπερικλειστή

τοιχοδομή με εξάισια χρώματα γης. Τα παράθυρα περιγράφονται με οδοντωτό κόσμημα. Από το διάζωμα και πάνω το κτίσμα του Ματθαίου φαίνεται κάπως πρόχειρο στην κατασκευή του.

Το μουσείο

Στα διώροφα κτίρια της αυλής, όπου στεγάζεται το μουσείο του Μυστρά, ο προσεκτικός επισκέπτης διακρίνει ότι έχουν εντοιχιστεί εδώ και εκεί αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη, δείγμα της αρχαιολατρίας που ποτέ δεν έλειψε από το Μυστρά. Αλλωστε ο ερειπίωνας των παλαιών εκκλησιών και κτισμάτων της Σπάρτης τροφοδότησε πλουσιοπάροχα τις εμπνεύσεις των αρχιτεκτόνων που δούλεψαν στην πολιτεία.

Δύο φάσεις διακρίνουν οι ειδικοί στην εικονογράφηση της Μητρόπολης, στο τέλος του 13ου αιώνα. Βεβαίως, πολλές τοιχογραφίες έχουν σβηστεί από το χρόνο. Στο νάρθηκα μεγαλειώδης είναι η Δευτέρα Παρουσία. Ενεργέστατα απεικονίζονται οι κολασμένοι, φίδια πράσινα τυλίγουν το σώμα της αμαρτίας και διάφορες σκηνές εκτυλίσσονται με αιρετικούς αρχιερείς, ενώ οι φλόγες της κόλασης είναι το στοιχείο που συνδέει όλη την παράσταση. Εντυπωσιακή είναι και η τοιχογραφία της γέννησης της Θεοτόκου, καθώς και εκείνη που απεικονίζει την παραβολή από το γάμο εν Κανά. Στο Διακονικό απεικονίζονται οι Αγγελοι του Χριστού εν Δόξη, σε θαυμαστή συμμετρία και ολοζώντανη κίνηση. Τολμηρός ήταν ο ζωγράφος που συνέλαβε να αποδώσει έτσι, σαν στρατιές παρελαύνουσες, τα τάγματα των αγγέλων.

Οι διαφορές στις τεχνολογίες των ζωγράφων που κατά καιρούς δούλεψαν στη Μητρόπολη δεν αλλοιώνουν το αισθητικό αποτέλεσμα.

Η Μονή του Βροντοχίου

Η Μονή του Βροντοχίου: Οι Άγιοι Θεόδωροι και Οδηγήτρια (Αφεντικό) που ίδρυσαν και έκτισαν ο αρχιμανδρίτης Παχώμιος –και αργότερα ηγουμένός τους– είναι οι μεγαλύτερες εκκλησιές στο Μυστρά. Για τους Άγιους Θεόδωρους διαβάζουμε στο επιστύλιο του τέμπλου, που φυλάσσεται στο μουσείο, ότι κτίστηκαν από τον Παχώμιο με τη βοήθεια του Δανιήλ. Οι Άγιοι Θεόδωροι κτίστηκαν ίσως την τελευταία δεκαετία του 13ου αιώνα. Δύο δεκαετίες αργότερα κτίστηκε η Οδηγήτρια. Ο προβληματισμός των ειδικών για το πώς έγινε και κτίστηκαν δύο ναοί στο ίδιο μοναστήρι δεν απασχολεί ιδιαίτερα τον επισκέπτη. Χαίρεται την αισθητική ομορφιά των δύο κτισμάτων που αν και κτίστηκαν τόσο κοντά χρονικά είναι τόσο διαφορετικού αρχιτεκτονικού ύφους.

Οι Άγιοι Θεόδωροι έχουν το σχήμα σταυροειδές οκταγωνικό, δηλαδή, οκτώ τόξα που γράφουν ένα οκτάγωνο κρατούν το μεγάλο τρούλο. Έτσι το βάρος του φαίνεται να το σηκώνουν ισομερώς οι τοίχοι. Οι ειδικοί λένε ότι δεν πέτυχε η αναστύλωση του τεράστιου τρούλου, ο οποίος είχε βρεθεί πεσμένος στο έδαφος. Ακόμη και αν είναι έτσι, ο επισκέπτης αναγνωρίζει τη συμμετρία και την ομορφιά αυτού του κτίσματος, που

Οι Άγιοι Θεόδωροι, νοτιοανατολική πλευρά. Με την ίδρυση της Μονής συνδέεται τ' όνομα μιας από τις σημαντικότερες μορφές της νεοϊδρυμένης βυζαντινής πολιτείας, του αρχιμανδρίτη Παχώμιου, που ήταν ηγούμενος διαδοχικά της Μονής των Αγίων Θεοδώρων και της Μονής της Οδηγήτριας.

κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο τεράστιος τρούλος που μοιάζει ότι επικάθηται όλου του οικοδομήματος.

Σε ανάλογο ρυθμό –και μάλιστα στο αποκορύφωμά του– έχουν κτιστεί ο Όσιος Λουκάς, το Δαφνί, η Ρωσική Εκκλησία στην Αθήνα. Στους

Άγιους Θεοδώρους δεν υπάρχει ο γυναικωνίτης –φυσική αρχιτεκτονική προσαρμογή αφού στο μοναστήρι δεν θα επιτρεπόταν η είσοδος των γυναικών– και χρησιμοποιούνται οι καμάρες. Αυτό το κλειστό των χώρων

–από τη δημιουργία τεσσάρων μικρών τμημάτων στο κεντρικό χώρο– δημιουργούν μια κατανυκτική, ήρεμη, ατμόσφαιρα.

Οι εσωτερικές επιφάνειες του ναού καλύπτονται με τοιχογραφίες που όμως δεν έφτασαν σε καλή κατάσταση ως τις μέρες μας. Στο κάτω μέρος των τοίχων μοιάζει σαν να ήθελε ο ζωγράφος να μιμηθεί με τα χρώματά του μάρμαρα. Η ορθομαρμάρωση, περίτεχνη και πολυδάπανη τεχνική, δίνεται από τη ζωγραφική δεξιότητα του καλλιτέχνη. Και πάνω από τη σύνθεση αυτή διαγράφεται μια σειρά πολεμικών αγίων.

Στο παρεκκλήσιο σώζεται μεγαλύτερο μέρος από την εικονογράφηση αλλά και αυτή σε κακή κατάσταση. Σκηνές αφιερωμένες στην Παναγία ως ζωοδόχο πηγή είναι το κύριο θέμα της εικονογραφίας εδώ.

Στο παρεκκλήσιο υπάρχει και ένας τάφος, ενώ στην απέναντι πλευρά εμφανίζεται η εικόνα ενός Παλαιολόγου, γονατιστού μπροστά στην όρθια Παναγία που είναι βρεφοκρατούσα. Ο Παλαιολόγος απεικονίζεται με φόρεμα βαθύ γαλάζιο και κίτρινη ζωστήρα, που έχει περάσει, με χάρη, το μαντήλι του. Στην επιγραφή διαβάζουμε... Μανουήλ Παλαιολόγος ηκεττικός... Λένε πως είναι ο αυτοκράτωρ Μανουήλ Παλαιολόγος που πέθανε το 1425 αλλά η ιστορία δεν αναφέρει ότι θάφτηκε στο Μυστρά. Εγχείρημα εξαιρετικά δύσκολο να μεταφερθεί η σωρός του εδώ. Γιατί τον απεικόνισαν εκεί; Ίσως γιατί αγά-

Η Θεραπεία του Παραλυτικού. Βόρειο κλίτος Μονής Μητροπόλεως.

Συνέχεια στη 16η σελίδα

Συνέχεια από τη 15η σελίδα

πησε πολύ αυτόν τον τόπο.

Τα υλικά από το Αφεντικό, που στεκόταν σχεδόν ακέραιο χρησίμευσαν για να κτίσουν κάποια εκκλησία της νέας Σπάρτης στα μέσα του 19ου. Ετσι, αφαίρεσαν τις κολώνες που υποβάσταζαν τον τρούλο. Τότε κατέρρευσε και ο τρούλος και ένα μέρος από τις καμάρες. Η αναστύλωση του καθηγητή Ορλάνδου ξανάδωσε στην εκκλησία την προηγούμενη εξωτερική όψη της.

Το Αφεντικό

Ο Παχώμιος έκτισε το Αφεντικό στο όνομα της Οδηγήτριας, φημισμένης εκκλησιάς της Κωνσταντινουπόλεως και είναι φανερό πως τη μεγαλοπρέπεια εκείνης ήθελε να μιμηθεί, αν ήταν δυνατόν, σ' αυτήν την εκκλησία του Μυστρά. Το κτίριο έχει τη μορφή του διώροφου πεντάτρουλου σταυροειδούς ναού, σχήμα αρκετά νεωτερικό για τον Μυστρά, αν σκεφθούμε ότι από την παραδοσιακή οικοδόμηση των Αγίων Θεοδώρων μεσολαβούσαν μόνον είκοσι έτη. Η ιδιοτυπία του κτίσματος είναι ότι με το σχήμα αυτό επιτρέπει τη δημιουργία ενός «περιπάτου» που φθάνει ως πάνω από το διακονικό. Ενώ ψηλά, στο θόλο, στο κέντρο του σχηματίζεται μια φωτεινή εστία που διαχέει το φως με τις καμάρες και τα καμπυλωτά τόξα.

Η εκκλησία περιβάλλεται γύρω από στοά, μνήμη από τον περίπτερο αρχαίο ναό. Προσαρμόζεται όμως στην ιδιορρυθμία του εδάφους και είναι μια ακόμη απόδειξη πως ο αρχιτέκτονας επέλεξε μια ποικίλη πρόσμιξη αρχιτεκτονικών σχημάτων με τόλμη, χωρίς κονφορμισμό αλλά με γνώση της αρχαίας ελληνικής παράδοσης. Η Οδηγήτρια χωρίς άλλο επηρέασε και τον αρχιτέκτονα της Παντάνασσας.

Εδώ στο Αφεντικό η ορθομαρμάρωση δεν είναι ζωγραφική απομίμηση. Εχουμε έναν συνδυασμό πολυέξοδης ορθομαρμάρωσης και τοιχογραφιών, που βέβαια σήμερα δεν σώζονται. Και μόνον στην αψίδα του διακονικού υπάρχει ένα ελάχιστο τμήμα με διακόσμηση, μάρμαρο με γλυπτό κόσμημα και κλαδιά ζωγραφιστά με φύλλα, που μας υποψιάζει για το πώς θα μπορούσε να είναι το σύνολο.

Πάντως, η ποικιλία των χώρων που δημιούργησε το σχήμα του ναού έδωσε την ευκαιρία στους ζωγράφους που εργάστηκαν για την ιστόρησή του να σχηματίσουν χωριστές εικονογραφικές ενότητες για τον κάτω και πάνω όροφο. Υπάρχουν ολόσωμοι Άγιοι, χερουβείμ, μάρτυρες, ιεράρχες σε διπλή σειρά και όλος ο κύκλος της Θείας Ευχαριστίας και άγγελοι - καρυάτιδες να φέρουν επί της κεφαλής τους τη δόξα του Ιησού.

Εξαιρετικά αποδίδεται και ο κύκλος των θαυμάτων από τον Ιησού. Χρώματα και τόλμη στην απόδοση των θεμάτων είναι τα χαρακτηριστικά της ιστόρησης του Αφεντικού. Μαλλιά που πέφτουν στους ώμους των αγίων και γένια σαν καταρράκτες και πλούσια φτερά στα Χερουβείμ που μοιάζουν σαν να έχουν πάρει φωτιά στις άκρες τους και μορφές τοποθετημένες, κατά τρόπο θεατρικό, για να υπηρετήσουν την οικονομία της όλης σύλληψης.

Τρεις τρόποι διαφορετικοί και στους χρωματισμούς ενδυμάτων και

σκηνικής παρουσίασης χωρίς αυτό να σημαίνει πως δούλεψαν και τρεις διαφορετικοί ζωγράφοι, μας λένε οι ειδικοί.

Ο τάφος του Παχώμιου

Στο βόρειο παρεκκλήσι του ναού βρίσκεται ο τάφος του Παχώμιου. Ο ίδιος παρουσιάζεται γονατιστός να προσφέρει την εκκλησία στην Παναγιά. Υπάρχει κι ένας ακόμη τάφος του δεσπότη Θεοδώρου Α' που όμως στο τέλος της ζωής του περιεβλήθη το μοναχικό σχήμα. Μια εξαιρετική βυζαντινή προσωπογραφία, που όμως σπάνια την χαίρεται ο επισκέπτης αφού ο φύλακας και κλειδακράτορας δεν επιτρέπει την είσοδο εκεί.

Στο νότιο παρεκκλήσι το ενδιαφέρον είναι πως οι τοίχοι του καλύφθηκαν όλοι με αντίγραφα από τα χρυσόβουλα που εξέδιδαν κατά καιρούς οι αυτοκράτορες για την Οδηγήτρια. Αχνά διαγράφονται τέσσερις άγγελοι στην οροφή, που όμως είναι από τις ωραιότερες μορφές του Αφεντικού. Με κίνηση στο σχήμα τους, λόγω του κυκλικού του χώρου, με χάρη και πνευματικότητα διαγράφονται. Υπάρχει ακόμη ένα μικρό παρεκκλήσι νοτιοανατολικά αλλά οι τοιχογραφίες του με το Μυστικό Δείπνο, τους τρεις ιεράρχες, φαίνονται να υπάκουσαν σε μια πρόχειρη ζωγραφική εκτέλεση. Τέλος, στη νότια στοά υπάρχει ένα κοιμητήριο αρχόντων. Ξεχωρίζει η παράσταση ενός άρχοντα που φορά πλούσιο κόκκινο φόρεμα υφασμένο με κίτρινα σχέδια.

Αγία Σοφία

Στα παλάτια κοντά, στην πλαγιά, ίσως και σαν παρεκκλήσι τους, κτίστηκε η Αγία Σοφία. «Μανουήλ Καντακουζηνός Παλαιολόγος Δεσπότης κτήτωρ» είναι τα μονογράμματα που διαβάζονται πάνω στους κίονες και στις ψευδοπαραστάσεις για να παραδίδουν στη μνήμη των μετεγενέστερων τον κτήτορα αυτής της εκκλησίας που υπήρξε καθολικό κάποιου μικρού μοναστηριού. Οι αρχαιολόγοι ταύτισαν το ναό της Αγίας Σοφίας με το ναό του Χριστού Ζωοδότου που ίδρυσε ο Μανουήλ και ένα σιγίλλιο πατριαρχικό στα μισά του δεκάτου τέταρτου αιώνα επέτρεψε να μεταβληθεί σε ανδρικό μοναστήρι. Στο μοναστήρι αυτό θάφτηκε η Θεοδώρα, σύζυγος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αλλά και η σύζυγος του Δεσπότη Θεοδώρου, Κλεόπα Μαλατέστα. Ο ναός βρισκόταν σε κακή κατάσταση, όπως τον περιγράφει ο Ορλάνδος αλλά με την επίβλεψη του ξανααστήθηκε ο τρούλος, ξανακτίστηκε η στοά του, άνοιξαν τα παράθυρα στις αψίδες και μια καινούργια κολώνα πήρε τη θέση ενός αναπληρωματικού πεσσού. Ο ναός είναι αρχιτεκτονικά απλός δίτυλος, δηλαδή, ο τρούλος του βασιίζεται σε δύο κίονες δυτικά και ανατολικά ακουμπά πάνω στους δύο τοίχους που διαιρούν το ιερό. Είναι ένας τύπος πολύ διαδομένος στον ελλαδικό χώρο με ψηλές και στενές αναλογίες, που παρέχουν όμως φως στο εσωτερικό του ναού από ψηλά, δίνοντας στις τελετές το ύψος μυσταγωγίας.

Το ύψος αυτό εξωτερικά δε φαίνεται δυσανάλογο, ίσως και γιατί περιβάλλεται από δύο κομψές στοές, η μια με θέα την κοιλάδα του Ευρώτα.

Παναγία Οδηγήτρια. Αφεντικό. Βορειοδυτικό παρεκκλήσι. Οι μάρτυρες.

Οι άγγελοι του Χριστού εν Δόξη. Διακονικόν, Μονή Μητροπόλεως.

Συνέχεια από τη 16η σελίδα

Η άλλη στοά ακόμη δεν έχει αναστηλωθεί. Από το καμπαναριό στην άκρη της βορεινής στοάς, σώζονται δύο όροφοι καθώς και η εσωτερική τους σκάλα, πολύ στενή για έναν επισκέπτη. Στην Τουρκοκρατία έγινε μινιάρης και σήμερα κλείνεται με ένα σιδερένιο κάγκελο.

Ούτε ο διάκοσμος της Αγίας Σοφίας είναι πλούσιος, όπως σώθηκε. Ομως υπάρχει κι εδώ ο δικέφαλος αετός των Παλαιολόγων, πάνω στα επιστήλια. Το γλυπτό κομμάτι στο τέμπλο με το λιοντάρι –και άλλο ένα κομμάτι μέσα στο μουσείο με γρύπα– είναι μέλη από μεγαλύτερες συνθέσεις του 12ου αιώνα που ξαναχρησιμοποιήθηκαν ως υλικά για να καλύψουν φθορές. Από την εικονογραφία σημαντική είναι η παράσταση του ένθρονου Χριστού, ενώ κι εδώ έχουμε τους ιεράρχες και τον κύκλο της Θείας Ευχαριστίας. Στο παρεκκλήσι, βορειοδυτικά, οι δύο αντικριστοί άγγελοι, καθώς και η υπόγεια κρύπτη, σαφώς μεταγενέστερη, φανερώνουν το ταφικό χαρακτήρα του μνημείου.

Στο βορειοανατολικό παρεκκλήσι η διακόσμηση σαφώς σώζεται καλύτερα αλλά δεν είναι σπουδαία τέχνης παρ' όλο που τοποθετείται στο πλαίσιο της παλαιολόγειας ζωγραφικής. Σώζεται και ένα μέρος από το διώροφο εστιατόριο της μονής όπου αναγνωρίζονται φθαρμένες τοιχογραφίες με απομίμηση υφάσματος και μαρμάρου και με ίχνη ζωγραφισμένων πορτρέτων αγίων στις κόγχες.

Η Ευαγγελίστρια

Πηγαίνοντας από τη μονή Βροντοχίου στη Μητρόπολη, αριστερά είναι κτισμένη μια μικρή εκκλησία που η αυλή της είναι νεκροταφείο. Πρέπει να κτίστηκε στις αρχές του 15ου αιώνα. Ούτε επιγραφή, ούτε μονογράμματα, ούτε αναθήματα, ούτε κτήτορες άφησαν τα σημάδια τους στην Ευαγγελίστρια, ώστε να έχουμε έστω και ελάχιστη πληροφόρηση για το ναό αυτό.

Τα ταφικά μνημεία των παλαιών κατοίκων του Μυστρά που περιβάλλουν την Ευαγγελίστρια δημιουργούν μια μελαγχολική ατμόσφαιρα. Δίστυλος σταυροειδής είναι ο ρυθμός της, όπως της Αγίας Σοφίας. Μικρές διαστάσεις αλλά με κομψές αναλογίες. Τίποτε ιδιαίτερο στην εξωτερική τοιχοδομία της και ο τρούλος

Στρατιωτικοί Άγιοι. Βόρειος τοίχος, Μονή Περιβλέπτου.

στηρίζεται πάνω σε τέσσερα παράθυρα που συνδέονται μεταξύ τους με τέσσερις κόγχες.

Όστόσο έχει πλούσιο γλυπτό διάκοσμο, που θεωρείται ως δείγμα της γλυπτικής που αναπτύχθηκε στο Μυστρά. Κιονόκρανα σχεδόν στο σχήμα του κύβου που φέρουν πλούσιο φυτικό διάκοσμο με κλαδιά και σταυρό.

Το τέμπλο είναι κτιστό και η ωραία πύλη στολίζεται με περιθύρωμα, μάλλον δυτικής τεχνοτροπίας. Οι τοιχογραφίες είναι σχεδόν κατεστραμμένες. Στον τρούλο μπορεί κανείς να διακρίνει εικονογράφηση αγγέλων, στο βήμα ο αμνός του Θεού. Ενδια-

φέρουσες μορφές είναι ενός ιεράρχη και ενός ευαγγελιστή.

Η Περίβλεπτος

Κολλημένη πάνω στον απότομο βράχο, νοτιοανατολικά του εξωτερικού τείχους κτίστηκε η Περίβλεπτος. Η ωραιότερη ώρα να επισκεφθεί κανείς το μοναστήρι είναι αργά το πρωί. Γιατί μετά το μεσημέρι σ' αυτό το κομμάτι του Μυστρά ο ήλιος φεύγει νωρίς. Σκοτεινιάζει γρήγορα. Για την ιστορία της Περιβλέπτου δεν ξέρουμε πολλά πράγματα. Ένα ζευγάρι αρχόντων, καθώς φανερώνουν τα ενδύματά τους, είναι οι κτήτορες της εκκλησίας αλλά το όνομά τους δεν αναγράφεται. Υπάρχει πάνω από την πόρτα του πλάγιου νάρθηκα το μονόγραμμα του Λέοντος Μαυρόπαπα –γνωστής βυζαντινής οικογένειας– ενώ στα μέσα του 18ου που ανακαινίστηκε ο ναός ξέρουμε πως τα έξοδα έκανε ο Παναγιώτης Θηβαίος, επί Βενετών. Διάφορα φράγματα σημάδια μέσα στο ναό προέρχονται από τη χρήση παλαιότερων υλικών στην ανοικοδόμηση του ναού. Κανείς δεν ξέρει γιατί επελέγη αυτός ο χώρος, δίπλα στον βράχο για να κτιστεί το μοναστήρι της Περιβλέπτου. Ίσως μέσα στο βράχο να υπήρχε παλαιότερος χριστιανικός ναός. Σήμερα ο ναός και το κάπως παραμελημένο εστιατόριο του μοναστηριού είναι τα μόνα κτίρια που μπορεί να δει ο επισκέπτης.

Βεβαίως η επίσκεψη στην Περίβλεπτο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, καθώς η εκκλησία και τα παρεκκλήσια που την περιβάλλουν σχηματίζουν ένα εντελώς ιδιότυπο κτιριακό

συγκρότημα, αφού ο αρχιτέκτονας προσπάθησε να δώσει λύση παρακολουθώντας την ιδιομορφία του βράχου. Το παρεκκλήσι της Αγίας Αικατερίνης σχηματίζεται πάνω στο βράχο, ενώ κάτω από τις αψίδες του ναού, έξω, έχουν κτιστεί άλλα δύο μικρά παρεκκλήσια που σχηματίζουν με τις αψίδες τους κάτι σαν εξώστη. Αν περάσει ο επισκέπτης δίπλα από τις αψίδες, μπει στη μικρή και χαμηλή πόρτα και ακολουθήσει το στενό και χαμηλό διάδρομο κάτω από το βράχο, βρίσκεται ξαφνικά μέσα στο κύριο μέρος του ναού. Υπάρχει μια ευχάριστη αντίθεση στο πέρασμα από το σκοτάδι του διαδρόμου στο φως του ναού.

Πολεμικοί Άγιοι

Απλός δίστυλος είναι ο ρυθμός, προσαρμοσμένος στην ιδιομορφία της παράξενης τοποθεσίας του. Χαρακτηριστική είναι η διακόσμηση στις πενταγωνικές αψίδες με το αυλάκι στο γείσο και με τη χρησιμοποίηση παλιότερων υλικών που τόσο έντεχνα έχουν εντοιχιστεί. Εξωτερικά οι αψίδες είναι πλινθοπερίκλειστες, ενώ η υπόλοιπη τοιχοδομία είναι λιτή. Αντίθετα η εικονογράφηση στις μεγάλες επιφάνειες δεν είναι απλή. Οι τρεις εικονογραφικοί κύκλοι, της Θείας Ευχαριστίας, του βίου της Θεοτόκου και ο ευαγγελικός με τις γιορτές και τα πάθη του Ιησού εκτυλίσσονται σχεδόν κατά μήκος όλων των επιφανειών. Στις τρεις αψίδες εικονογραφούνται συμβολικές παραστάσεις, ενώ ο τρούλος κατέχεται από την εικόνα του Παντοκράτορα που στηρίζεται σε οκτώ ζωγραφιστές κολώνες, στολισμένες με κλαδιά. Οι πλάγιοι τοίχοι έχουν ολόσωμους αγίους πολεμικούς. Ανάμεσά τους οι Άγιοι Δημήτριος και Γεώργιος υπερμεγέθεις.

Η ζωγραφική της Περιβλέπτου δεν παρουσιάζει ποικιλία τεχνοτροπιών, παρ' όλο που εργάστηκαν σ' αυτήν τουλάχιστον τέσσερις ζωγράφοι. Οι ειδικοί λένε ότι διαφέρουν στον τρόπο εκτέλεσης του θέματος που επιλέγουν. Φαίνεται ότι ανήκαν σε μια σχολή. Χαρακτηριστικά τους είναι η συμμετρία, η αβίαστη κίνηση, όπως στην Πρόθεση, με τη θεία λειτουργία των αγγέλων, η ευγένεια στη στάση, όπως στο Μυστικό Δείπνο και τη βαΐφόρο με τα παιδιά που παίζουν και τους Ιουδαίους που φορούν ενδυμασίες εξαιρετικής ποικιλίας και αποχρώσεων, ενώ ο ζωγράφος δεν διστάζει να απεικονίσει κτίρια, εξώστες και ανοικτά παράθυρα όπου, μέσα σ' αυτό το κυκλικό σκηνικό, εντελώς θεατρικά, τοποθετείται η εξέλιξη του θέματος. Οι τοιχογραφίες της Περιβλέπτου, επηρεασμένες από την παράδοση της Κωνσταντινούπολης, είναι σπουδαία δείγματα της βυζαντινής ζωγραφικής στο τελευταίο τέταρτο του 14ου αιώνα.

Η Παντάνασσα

Για την Παντάνασσα, που κτίστηκε τον 15ο αιώνα και είναι το πιο λαμπρό δείγμα της αρχιτεκτονικής που άνθησε στον Μυστρά –σε απόλυτη αρμονία με τη βυζαντινή παράδοση– για την ιστορία της, την ομορφιά της, υπάρχουν αναφορές διάσπαρτες σε όλο το αφιέρωμα του Μυστρά. Ίσως γιατί αυτή η μονή, με την πεντάτρουλη εκκλησία που κτίστηκε στην κατηφορική ανατολική πλευρά του βου-

Ευαγγελίστρια. Μικρή εκκλησία κτισμένη στα μέσα της διαδρομής από τη Μητρόπολη στη Μονή Βροντοχίου, που η αυλή της χρησιμεύει ακόμα για νεκροταφείο.

νού, έτσι που να φαίνεται από όλον τον Μυστρά και που έχει κρατηθεί ως σήμερα σε άριστη κατάσταση, είναι το μόνο μνημείο που η ζωή δεν έπαψε να κυλάει στις φλέβες του, με την παρουσία των μοναχών.

Ιδρυτής ο Ιωάννης Φραγγόπουλος, που χάραξε το μονόγραμμά του με όνομα και τίτλους στα επάνω δυτικά παράθυρα αλλά και στο νοτιοδυτικό κιονόκρανο της εκκλησίας. Στη βάση του τρούλου έγραψε και μια έμμετρη επιγραφή, που δύσκολα διαβάζεται, αλλά που πρόθυμα οι μοναχές της Παντάνασσας από στήθους πλέον απαγγέλλουν:

*«Πολλών τυχών σου των χαρίτων Παρθένε
μικρόν κομίζω σοι δώρον ναόν τόνδε
Ιωάννης Φραγγόπουλος πρωτοστάτωρ
θεοπροβλήτος εν δεξιῶ τυχῆν θέλων».*

Μια επιγραφή που έχει χαθεί έγραφε πως τα εγκαίνια της μονής έγιναν τον Σεπτέμβριο του 1428.

Από τη δυτική είσοδο, που δεν έχει πια μεγάλη εμφανισιακή σχέση με την αρχαία είσοδο, μπαίνουμε σε μια στενή και μακριά αυλή. Κι ενώ συνηθίσαμε στις άλλες μονές να μας υποδέχεται η σιωπή και η ερημία ή κάποιος βαρυστημένος φύλακας, εδώ ελαφροπάτητες μοναχές, με επικεφαλής τη χαμογελαστή ηγουμένη είναι έτοιμες να προσφέρουν την φιλοξενία τους. Μικρή η αυλή αλλά γεμάτη από γλάστρες με πανέμορφα λουλούδια και γιάτες νωχελικές που βγαίνουν να λιαστούν στη λιακάδα του χειμώνα.

Από τη μικρή αυλή δύο σκάλες βγάζουν στην εκκλησία που έχει κτιστεί πάνω σε ένα τεχνητό πλάτωμα για να προσαρμοστεί η οικοδομή στην ιδιομορφία του εδάφους. Ο ρυθμός είναι όμοιος με εκείνον στο Αφεντικό: Κάτω βασιλική τρίκλιτη, πάνω σταυροειδής πεντάτρουλη. Οι αψίδες είναι ψηλές με πλούσια εξωτερική διακόσμηση. Η επιφάνεια χωρίζεται από δύο γείσα σε τρεις ζώνες. Οι δύο ανώτερες ζώνες έχουν μεγάλα παράθυρα, διαδοχικά, αλλού πραγματικά και αλλού κτισμένα. Τα παράθυρα στη μεσαία ζώνη ακανόνιστα αλλού κλειστά και αλλού ανοικτά, στολίζονται με ανθέμια γοθτικά και χωρίζονται από κιονίσκους. Μια κυματοειδής ταινία με ανάποδα τόξα δένει τον τρούλο γύρω γύρω ακριβώς κάτω από τα παράθυρα. Δεν υπάρχει αρχιτεκτονική ομοιογένεια στην τεχνοτροπία αλλά αυτό δεν εμποδίζει σε τίποτε το σύνολο να είναι χαριτωμένο και καλαίσθητο. Το τετραώροφο καμπαναριό έχει δεχθεί περισσότερες γοθτικές επιδράσεις, κτισμένο με πλινθοπερίκλειστο σύστημα, με παράθυρα που στολίζονται από σπασμένα γοθτικά τόξα. Δένει αρμονικά με το υπόλοιπο κτίριο.

Η στοά

Αλλά το στολίδι της Παντάνασσας είναι η στοά της, η βορεινή, που διατηρείται ολόκληρη με τις τρεις κολώνες της και σκεπασμένη με μικρούς τρούλους, επιτρέπει στον επισκέπτη μια εξάισια θέα προς την κοιλάδα του Ευρώτα.

Στο εσωτερικό βλέπουμε τρία ειδών κιονόκρανα. Αλλών σαν εκείνα τα Μητρόπολης, άλλα κάπως κορινθιακά, άλλα πιο κυβικά, όλα πάντως με φυτικό διάκοσμο. Είναι παρμένα από παλαιότερους ναούς και τα επιθήματα φέρουν κλαδί και το ένα έχει χαραγμένο το μονόγραμμά του Φραγγόπουλου. Μερικά σχήματα πά-

Η Μονή της Παντάνασσας. Ιδρυτής της είναι ο Ιωάννης Φραγγόπουλος, είδος πρωθυπουργού του Δεσποτάτου, που χάραξε μονόγραμματα με τ' όνομα και τους τίτλους του στα επάνω δυτικά παράθυρα και το νοτιοδυτικό κιονόκρανο της εκκλησίας.

νω από την πύλη που οδηγεί στον κυρίως ναό θυμίζουν κοσμήματα που απαντούνται στα τεμένη. Μια σειρά από γλυπτά, με μοτίβο κυρίως τον αετό, βρίσκονται στο μουσείο.

Η εικονογράφηση της Παντάνασσας, ψηλά, είναι σε πολύ καλή κατάσταση. Στο ισόγειο όμως πάνω στις παλιές τοιχογραφίες έγινε νεώτερη εικονογράφηση. Τα θαύματα του Χριστού, ο βίος της Παναγίας και όλα τα συνήθη προσφιλή θέματα κοσμούν το μέρος αυτό. Στη νότια πλευρά του νάρθηκα ένας άρχοντας που φορά καπέλο σαν εκείνο του Ιωάννη Παλαιολόγου, ο Χατζιδάκις, μας κοιτάζει εξεταστικά και με ευγένεια. Εκεί είναι και ο τάφος του. Τα ζωγραφικά σύνο-

λα, Ευαγγελισμός, Γέννηση, Βάπτιση κ.λπ. έχουν διαμοιραστεί στις κυρτές επιφάνειες του σταυρού, ενώ η Ανάληψη με την πλαστική κίνηση των σωμάτων και η Πεντηκοστή καλύπτουν την καμάρα του ιερού.

Οι επιδράσεις από το Αφεντικό αλλά και η παρακολούθηση των εικονογραφικών κύκλου της Περιβλέπτου είναι φανερές, με μια τεχνοτροπία όμως εκλεκτική. Ρόλο σημαντικό παίζουν και εδώ οι αποχρώσεις και οι μορφές τοποθετούνται κατά τρόπο στημένο και θεατρικό με σκηνικά απόκτρία που ξετυλίγονται στο βάθος του πίνακα. Αλλού, όπως στον Λάζαρο, η σκηνογραφία γίνεται με τους βράχους και τα γαλαζωπά βουνά ενώ

ένας σχεδόν πράσινος Ιουδαίος κρατάει με αηδία τη μύτη του για να αδειξει το ευαγγελικό ότι «ήδη Λάζαρος όζει». Η βαϊοφόρος έχει σημαντικές ομοιότητες με εκείνη της Περιβλέπτου αν και η εκτέλεση είναι διαφορετική. Κι εδώ τα μικρά παίζουν ανάμεσα σε σπίτια και βρύσες και δύο «χοροί» ο ένας των Ιουδαίων και ο άλλος των μαθητών περιβάλλουν την κεντρική μορφή που είναι ο Ιησούς που φτάνει πάνω σε λευκό άλογο. Οι Απόστολοι έχουν κι εδώ τη διάταξη του Αφεντικού μόνο που τα ενδύματά τους φέρουν πολλές πτυχώσεις, κάπως παγωμένες. Πάντως η ζωγραφική στην Παντάνασσα έχει ομοιογένεια και χαρακτηριστικό της είναι η άψογη τεχνική εκτέλεση και η επιμονή της προβολής λεπτομερειών ενός συνόλου. Η τέχνη της Παντάνασσας, παλαιολόγια ζωγραφική στην καλύτερή της ώρα, άφησε τα ίχνη της στην κρητική σχολή, αργότερα.

Παρεκκλήσια

Στο Μυστρά συναντάμε και πολλά παρεκκλήσια. Πάνω από είκοσι είναι σκορπισμένα εδώ κι εκεί, σε δύσβατα μέρη και ανάμεσα σε ερείπια. Σε μερικά έγιναν εργασίες ανασύλωσης και σε άλλα έγινε ανασκαφή για να αναγνωριστούν σημαντικά τμήματα της αρχιτεκτονικής τους ή να στερεωθεί μέρος της σωζόμενης εικονογράφησης. Τα πιο πολλά φαίνεται να κτίστηκαν για να «σκεπάσουν» τους τάφους των αρχόντων του Μυστρά. Το πιο σημαντικά ίσως είναι εκείνο του Αγίου Γεωργίου στα νότια και του Αγίου Χριστοφόρου, δίπλα στο δρόμο που μας φέρνει από την Μητρόπολη στην Περιβλέπτο, ακόμη και του Αγίου Νικολάου, μεταγενέστερο πολύ αλλά με ωραίες τοιχογραφίες.

Η Παντάνασσα. Η εξωτερική διακόσμηση των αψίδων και η Βόρεια Στοά. Τα παράθυρα στη μεσαία ζώνη είναι ακανόνιστα, αλλού κλειστά και αλλού ανοικτά, στολίζονται με ανθέμια γοθτικά και χωρίζονται από κιονίσκους.

Ευχαριστούμε την «Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.» για την παραχώρηση φωτογραφιών από το έργο «**Μυστράς, Η Μεσαιωνική Πολιτεία και το Κάστρο**» (Αθήνα 1992) του ακαδημαϊκού **Μανώλη Χατζηδάκη**.

Ο τελευταίος αυτοκράτορας

Ο χαμός του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ήταν η αρχή του τέλους και για το Δεσποτάτο του Μυστρά

ΤΗΝ ΑΝΟΙΞΗ του 1443 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος έφθασε στο Μυστρά. Ήταν η τελευταία φορά που οι Έλληνες της Πελοποννήσου γεύονταν τη δόξα. Στις 31 Οκτωβρίου 1448, πέντε χρόνια μετά, ο Ιωάννης ο Η', άκληρος, αφήνοντας την τελευταία του πνοή, ανήσυχος για το μέλλον της Αυτοκρατορίας, παρήγγειλε να τον διαδεχθεί στο θρόνο ο αδελφός του Κωνσταντίνος «γιατί ήταν ο ικανότερος από τους αδελφούς του». Τον Κωνσταντίνο προτιμούσε και η μάνα τους, εστεμμένη αυτοκράτειρα, γιατί έφερε το όνομα και της δικής της οικογένειας: Κωνσταντίνος ΙΑ Παλαιολόγος, ο Δραγάσης.

Προικισμένος με αξιόλογα προσόντα ο Κωνσταντίνος είχε αναπτύξει σημαντική δράση. Η πολιτική του έτεινε στον προσεταιρισμό των βαλκανικών δυνάμεων, έχοντας αποκαταστήσει καλές διπλωματικές σχέσεις ακόμη και με τη Δημοκρατία της Ραγούζας, προσβλέποντας στον περιορισμό της βενετικής επιρροής. Πίστευε πως ήταν δυνατόν, ενωμένοι όλοι οι χριστιανοί, να προβάλλουν αντίσταση στην επερχόμενη τουρκική λαίλαπα.

Η αυτοκράτειρα έδωσε αμέσως εντολή στον Αλέξιο Λάσκαρη Φιλανθρωπινό και στον Μανουήλ Παλαιολόγο Ιάγρο να φύγουν, χωρίς καμιά καθυστέρηση, για τον Μυστρά, προσφέροντας στον Κωνσταντίνο το αυτοκρατορικό στέμμα. Πρώτα όμως ζητήθηκε επίσημα από την αυτοκρατορική αυλή η συγκατάθεση –τι ξεπεσμός και αυτός– του Μουράτ Β' για την αποδοχή του νέου αυτοκράτορα.

Η στέψη

Ήταν αρχές του κρύου Δεκέμβρη όταν έφθασαν οι αυτοκρατορικοί απεσταλμένοι στον Μυστρά. Στις 6 Ιανουαρίου 1449 ο μητροπολίτης Λακεδαιμόνος έστεψε στην Μητρόπολη, στον Άγιο Δημήτριο, τον Κωνσταντίνο ως αυτοκράτορα. Μικρός ναός για μια τέτοια μεγάλη στιγμή. Η παράδοση θέλει τον Κωνσταντίνο να δέχεται, δακρύων, το ύψιστο αξίωμα γονατίζοντας ακριβώς πάνω στο δικέφαλο αετό του δαπέδου, που σήμερα προστατεύει ένα κιγκλιδωμά.

Αυτή ήταν η πιο σημαντική και συγκινητική τελετή στην ιστορία του δεσποτάτου του Μυστρά. Ήταν συγκρότως και άκρως μελαγχολική γιατί όλοι ήξεραν πως τα μεγαλεία είχαν περάσει και μόνον γυαλιάκια αντί πολυτίμων λίθων στόλιζαν πλέον το στέμμα της άλλοτε κραταιάς αυτοκρατορίας. Η γενική της κατάσταση ήταν τραγική. Πρόσφυγες είχαν καταλάβει κάθε ελεύθερο χώρο μέσα

Μυστράς. Μερική άποψη των Παλατιών με την πτέρυγα των Καντακουζηνών δεξιά και των Παλαιολόγων αριστερά.

στη Βασιλεύουσα. Ο επισιτισμός γινόταν με μεγάλη δυσκολία. Τα νέα που έφταναν έρχιναν όλο και πιο χαμηλά το ηθικό του κόσμου. Το Ταμείο είχε εξαντληθεί. Και ενώ η Βασιλεύουσα ψυχωραγούσε, στο ιερόν παλάτιον επικρατούσε πολιτικοϊδεολογική διαμάχη και μεγάλη ταραχή για ασφαλώς επερχόμενα.

Λίγες εβδομάδες μετά ο Κωνσταντίνος άφηνε για πάντα τον Μυστρά, που τόσο είχε αγαπήσει. Δύο μήνες αργότερα, άνοιξη και πάλι, γινόταν δεκτός στη Βασιλεύουσα «παρά πάντων ασπασίως»...

Η πτώση

Ο Μουράτ Β' ήταν στην αρχή ιδιαίτερα διαλλακτικός μαζί του. Ανανέωσε την υπάρχουσα συνθήκη που είχε υπογραφεί από τον πατέρα του και επέστρεψε στον Κωνσταντίνο την Ηράκλεια, παραχωρώντας και την περιοχή Δοξόμπους, κοντά στον ποταμό Στρυμώνα, για τις δαπάνες του Ορχάν, μέλους της οθωμανικής δυναστείας που ζούσε στην Κωνσταντινούπολη για να μην αποτελεί κίνδυνο για το θρόνο του Μουράτ Β'.

Όλοι καθισούχαζαν το νέο αυτοκράτορα για τις προθέσεις του Μου-

ράτ και μόνον ο Σφραντζής, καλά πληροφορημένος, ανησυχούσε σφόδρα για την άνοδο του Μωάμεθ. Ο Κωνσταντίνος εκτίμησε ότι ο Μουράτ ήταν ανίκανος για μεγάλα έργα. Ωσπου ήρθε η πικρή στιγμή, πέντε χρόνια μετά, για να του πει:

*«Το δεν την πόλιν σοι δούναι,
ουτ' εμόν εστίν
ουτ' άλλον των κατοικούντων εν ταύτη.
Κοινή γαρ γνώμη πάντες αποπροαιρέτως*

αποθανούμεν και ου φεισόμεθα της ζωής ημών».

Αφησε την τελευταία του πνοή στην πύλη του Ρωμανού. Θα πίστευε πως υπερασπιζόταν μόνον την Βασιλεύουσα. Κι όμως ο χαμός του ήταν η αρχή του τέλους και για το δεσποτάτο του Μυστρά, τον χώρο της στερνής ακμής του Βυζαντίου. Ήταν και πάλι άνοιξη. Μόνον που αυτή ήταν η τελευταία...

Βιβλιογραφία

1. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Βόννη, Σπάνια έκδοση βυζαντινών συγγραφέων που περιλαμβάνει και τα έργα των Παχυμέρη, Ιωάννη Καντακουζηνού, Γρηγορά κ.ά.
2. Ελ. Βαλαβάνη, «Στο Μυστρά των Παλαιολόγων. Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων», Αθήνα, 1971.
3. Ν. Δρανδάκης «Ανασκαφές στα παρεκκλήσια του Μυστρά. Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας», Αθήνα, 1952.
4. Δ. Ζακυνθινός, «Le Despotat grec de la Morée», τ. Ι. Παρίσι 1932. Π. τ. Αθήνα 1953. Καταγραφή έργων πρωτότυπων για την Πελοπόννησο, την περίοδο κατά την οποία ο Μυστράς άκμαζε.
5. Η.Η. Καλονάρος, «Το χρονικό του Μορέως», Αθήνα 1940.
6. Εφ. Καροπιδίνη - Δημητριάδη, «Κάστρα της Πελοποννήσου».
7. Α. Ορλάνδος, «Παλάτια και σπίτια του Μυστρά», Αθήνα, 1937.
8. Στ. Ράνσιμαν, «Μυστράς». Αθήνα, 1986.
9. Μ. Σωτηρίου, «Mistra, une ville morte», Αθήνα, 1956.
10. Αθ. Ταρσούλη, «Κάστρα και Πολιτείες του Μοριά», Αθήνα.
11. Μ. Χατζιδάκι, «Μυστράς. Ιστορία, μνημεία, τέχνη», Αθήνα 1948. Πρόσφατη έκδοση. Εκδοτική Αθηνών, 1992.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

Μ. Καραγάτσης «Νεανικά διηγήματα», φιλολογική επιμέλεια Β. Αθανασόπουλου, «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», Αθήνα 1993, σ.σ. 583, τιμή 4.500 δρχ.

Τα 23 διηγήματα του τόμου μαζί με το θεατρικό μονόπρακτο και το ημερολογιακό κείμενο που περιέχει, γράφηκαν από τον Μ. Καραγάτση μεταξύ 1925 και 1933, στην ηλικία δηλαδή των 17 ως 25 χρόνων.

Με τον τρόπο αυτόν έρχεται στο φως η περίοδος της διαμόρφωσης του συγγραφέα, ενός συγγραφέα μάλιστα τον οποίο η κριτική υποδέχθηκε με τον χαρακτηρισμό του «γεννημένου πεζογράφου». Επιπλέον τα κείμενα της περιόδου αυτής δίνουν τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τις αιτίες και να διαγνώσουμε τη φύση εκείνου του «κυνισμού» που πρόκειται να σφραγίσει το έργο των ωριμότητας του Μ. Καραγάτση.

Τάσος Γουδέλης «Πρωινή επίσκεψη», εκδόσεις «Ερατώ», Αθήνα 1993, σ.σ. 103.

Η «Πρωινή επίσκεψη» βρίσκεται στο μεταίχμιο ποίησης και πεζογραφίας. Η αφήγηση μιας «ιστορίας» είναι έξω από τις προθέσεις των περισσότερων κειμένων του βιβλίου. Το ατμοσφαιρικό στοιχείο προκλύπτει ως μια εκδοχή τρόμου βασισμένη στις εμμονές του αφηγητή (ή άλλων ηρώων του βιβλίου), που οδηγούν στην κλειστοφοβία και την αγοραφοβία. Η εσωστρέφεια αυτή σημαίνει άρνηση της βίαιης απαλλοτρίωσης του ιδιωτικού χώρου από τους σύγχρονους μαζικούς κοινωνικούς όρους.

Μάγδα Νικολαΐδου «Γυάλινα χρώματα», εκδόσεις «Απόπειρα», Αθήνα 1993, σ.σ. 46.

Βιβλίο της αγάπης ονομάζει η Μάγδα Νικολαΐδου τα «Γυάλινα χρώματα», τρίτο πεζογραφικό της έργο μετά «Το μωβ» (1988) και την «Τελευταία λυγερή άνοιξη» (1990). Βιβλίο για μια κατατρεγμένη γυναίκα ψυχή που δεν γυρεύει τίποτε άλλο εκτός από μια ξεστή γωνιά και λίγη θαλπωρή, μια σταλιά κατανόηση για το πάθος της και λίγη ανάπαυση.

Claude Hagege «Η πνοή της γλώσσας», μετ. Αγγελική Νικολαΐδου, εκδόσεις «Κάτοπτρο», Αθήνα 1993, σ.σ. 335.

Σπουδαίος σύγχρονος γλωσσολόγος και καθηγητής στο Κολέγιο της Γαλλίας, ο Κλοντ Αζέξ περιγράφει τη δραματική περιπέτεια των ευρωπαϊκών γλωσσών που συχνά γίνονται κίνητρα εθνικιστικών και πολιτιστικών συγκρούσεων. Παρουσιάζει την ποικιλομορφία τους και προβάλλει τις προσδοκίες για τη διατήρηση της ποικιλομορφίας αυτής. Εναντιώνεται στη μονογλωσσία, στον γλωσσικό και πολιτιστικό μπερζαλισμό της αμερικανικής γλώσσας και θεωρεί ότι το περωμένο της Ευρώπης ανταποκρίνεται στο συνεχές άνοιγμα προς τη γλωσσική πολλαπλότητα.

BIBΛIO

Βιβλία για παιδιά

Σειρές με παραμύθια, οικολογία και ιστορίες με ήρωες

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ για παιδιά προσχολικής ηλικίας, για παιδιά του δημοτικού ή εφήβους είναι μια αγορά που παρά τη γενικότερη οικονομική δυσπραγία, ανθεί.

Rosabianca Skira-Venturi «Μια Κυριακή με τον Λεονάρντο ντα Βίντσι», μετ. Αμάντα Μιχαλοπούλου, εκδόσεις «Άμμος», Αθήνα 1993, σ.σ. 53.

«Τ' όνομά μου θυμίζει λιοντάρι και με κάνει να σκέφτομαι πως έχω κι εγώ το θάρρος του, τη μεγαλοπρέπεια του και τη...χαιτή του. Το λιοντάρι στα ιταλικά λέγεται λεόνε. Και το όνομά μου είναι Λεονάρντο».

Ετσι αρχίζει να αυτοσυστήνεται ο Λεονάρντο ντα Βίντσι στην πολύ επιτυχημένη σειρά για παιδιά «Μια Κυριακή με...», που εκδίδεται από την «Editions d' Art Albert Skita».

Σε μια φανταστική αφήγησή του ο μεγάλος καλλιτέχνης της ιταλικής Αναγέννησης ιστορεί στους μικρούς του φίλους τη ζωή και τα έργα που κατόρθωσε να δημιουργήσει σφραγίζοντας με τα επιτεύγματά του τον ευρωπαϊκό 16ο αιώνα.

Ελένη Καλοκύρη - Δημήτρης Καλοκύρης «Βασίλειος Διγενής Ακρίτας», εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1993, σ.σ. 39.

Βασισμένοι στο χειρόγραφο του Εσκοριάλ, οι δύο δημιουργοί του βιβλίου διασκευάζουν την περιφημη ιστορία του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα, του θρυλικού ήρωα με την υπερφυσική δύναμη, την απέραντη καλοσύνη και το χιούμορ που έζησε στο Βυζάντιο στα ανατολικά σύνορα της Αυτοκρατορίας. Πρόσωπο μάλλον φανταστικό που συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά του θετικού ήρωα, ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας και τα ανδραγαθήματά του ενέπνευσαν τους λαϊκούς ποιητές οι οποίοι άρχισαν να συνθέτουν τα

έργα τους στην Καπαδοκία τον 10ο και τον 11ο αιώνα. Η εικονογράφηση στηρίζεται σε αερογραφίες από διάφορες εποχές, ποικίλες τεχνοτροπίες και «σχολές» τις βυζαντινής ζωγραφικής.

Μπαμπέτ Κολ «Η μαμά γέννησε ένα αυγό», μετ. Μ. Κοντολέων, εκδόσεις «Πατάκη», Αθήνα 1994, σ.σ. 36, τιμή 1950 δρχ.

Μιλώντας για «αυγά» και για «σποράκια» οι δύο μικροί πρωταγωνιστές της χαριτωμένης ιστορίας θα εξηγήσουν με το δικό τους τρόπο πώς γεννιούνται τα παιδιά βγάζοντας τους μεγάλους από την αμηχανία και δια φωτίζοντας τους συνομηλικούς τους στον τομέα της σεξουαλικής αγωγής. Η ειλικρίνεια, η διακριτικότητα, το χιούμορ και η φαντασία συνεργάζονται αρμονικά έτσι ώστε να μην χρειάζονται πια οι ιστορίες με τους πελαργούς, τους λαχανόκηπους ή τα μεγάλα αυγά.

«Τα κλασικά παραμύθια εικονογραφημένα», διασκευή Ειρήνη Μάρρα, εικον. Φ. Ροβίρα-Α. Ασέντσι, εκδόσεις «Κέδρος».

Ισπανική σειρά με τριάντα πέντε από τις κλασικές αγαπημένες ιστορίες

των παιδιών όπως είναι «Ο Αλαντίν και το λυχνάρι», «Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων», «Η βασίλισσα του χιονιού» ή το «Χίλιες και μία νύχτες», τα νέα παιδικά βιβλία των εκδόσεων «Κέδρος» απευθύνονται στην προσχολική ηλικία και στο δημοτικό.

Ζωρζ Σαρή «Αρλεκίνος», εικον. Ελπίδα Θωμοπούλου, εκδόσεις «Δελφίνι», Αθήνα 1993, σ.σ. 21.

Η αγάπη μαζί με τη φαντασία κάνουν θαύματα. Ετσι θα ντύσουν τις μέρες της Απόκριας ένα φτωχικό αγόρι με κουρελάκια από διάφορα χρώματα, δημιουργώντας μια υπέροχη στολή αρλεκίνου η οποία θα κερδίσει το βραβείο στο μεγάλο γλέντι των μασκαράδων στη Βενετία.

Φλοράνς Βερίλακ «Φύση και ζωή σε οικοσυστήματα. Λόχμες και λιβάδια - Βάλτοι και τυρφώνες - Χωριά - ορεινά δάση - Φαράγγια και γκρεμοί», εικον. Φρανσουά Κροζά, μετ. Άννα Πατάκη, εκδόσεις «Πατάκη», Αθήνα 1993, σ.σ. 40, τιμή 2.500 δρχ.

Ποια είναι η διαφορά ενός κοινού και ενός αγροδιαίτου χελιδονιού; Πώς και γιατί εκτρέφουμε τις πασχαλίτσες; Με τι μοιάζει ο γαμήλιος χορός του αργιόκουρκου; Ποιους ρόλους αναλαμβάνουν τα ζώα και τα φυτά στο ίδιο περιβάλλον;

Η συλλογή «Φύση και ζωή σε οικοσυστήματα» δίνει απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, παρουσιάζοντας δεκαπέντε χαρακτηριστικούς βιότοπους των φυσικών ζωνών της Ευρώπης. Γραμμένο με τη συμμετοχή της Ομοσπονδίας «Ροδανού - Αλπεων» για την προστασία της φύσης, το έργο αυτό από τη μια διατηρεί την επιστημονική του αριότητα και από την άλλη εισάγει τον αναγνώστη στον κόσμο των οικοσυστημάτων με τρόπο απλό και κατανοητό.

Εκδόσεις για το σινεμά

ΜΑΖΙ με τις αθηναϊκές αίθουσες του κινηματογράφου που εκσυγχρονίστηκαν και καλλωπίστηκαν, πολλαπλασιάστηκαν οι εκδόσεις βιβλίων για το σινεμά.

Καζουό Ισιγκούρο «Τ' απομεινάρια μιας μέρας», μετ. Γιούρι Κοβαλένκο, εκδόσεις «Καστανιώτης», Αθήνα 1993, σ.σ. 266.

«Τ' απομεινάρια μιας μέρας» του βραβευμένου Αγγλου Κάζουο Ισιγκούρο κυκλοφορεί στη σειρά το «Βιβλίο στον κινηματογράφο» εφόσον πρόκειται για το μυθιστόρημα που αποτέλεσε τη βάση για το σεναίο της νέας ταινίας του Τζέιμς Αϊβορι με πρωταγωνιστές τον Αντονι Χόπκινς και την Εμα Τόμσον. Πρόκειται για μια μελαγχολική και αστεία ερωτική

ιστορία, ένα συγκινητικό και πνευματώδη στοχασμό με θέμα τις δημοκρατικές ευθύνες του μέσου ανθρώπου.

Θόδωρος Σούμας «Ερωτας, ψυχολογία και αισθητική στο χολιγουντιανό σινεμά», εκδόσεις «Αιγόκερως», Αθήνα 1993, σ.σ. 157.

Η μελέτη προσεγγίζει θέματα χαρακτηριστικής και ψυχολογίας των ηρώων κλασικών σκηνοθετών όπως ο Στοχάιμ, ο Στέρνμπεργκ, ο Φριτς Λανγκ, ο Λιούμπιτς, ο Χοκς, ο Χίτσκοκ. Αναλύει επίσης ορισμένα κλασικά είδη του αμερικανικού κινηματογράφου (φίλμ νουάρ και κομεντί), στα οποία εκ παραδόσεως υπάρχει έντονη ερωτική φόρτιση, καθώς και τις σύγχρονες εκδοχές του φίλμ νουάρ (Πολάνσι, Ραφελσον κ.ά.).

Της Γιώτας Συκκά

ΔΩΔΕΚΑ τραγούδια γλυκόπιρα, σαρκαστικά, που αναφέρονται στην κομμοκοτραγική καθημερινότητα που βιώνουμε. Δραματικά, χιουμοριστικά, αντοτελείς μικρές ιστορίες που διαρκούν,

όσο ένα τραγούδι. Γεμάτες εικόνες από όσα, συνήθως, συμβαίνουν γύρω μας, αλλά μάθαμε να αγνοούμε. Να ξεπερνάμε τα γεγονότα, να τα ισοπεδώνουμε, να τα υποτιμούμε.

Με το δικό του αποκαλυπτικό, για τα δεδομένα της ελληνικής διακογραφίας, τρόπο ο Βασίλης Νικολαΐδης (ο δημιουργός της «Οδού Σανταρόζα») έρχεται και πάλι να ταράξει τα ήρεμα νερά. Να φανταστείτε ότι πρόκειται για τραγούδια εντυπωσιακά, γεμάτα συνθήματα και άνοστες στιχογραφικές ενκολλίες. Ο Β. Νικολαΐδης ποτέ δεν κατέφυγε σε παρόμοια γρανάζια. Προτιμούσε τους πιο δύσβατους δρόμους. Η πρόκληση του στίχου είναι αυτό που χαρακτηρίζει όλα τον τα τραγούδια και εν συνεχεία η μουσική που έτσι κι αλλιώς υπηρετεί το λόγο. Έτσι κι εδώ στις «Ατασθαλίες» (Λύρα) μιλάει για γνώριμα πρόσωπα, από το παρελθόν και το σήμερα, για μας τους ίδιους, και την πορεία μας μέσα στο χρόνο. Για την Αθήνα, τον Αντώνη Τρίτση, τα Βαλκάνια, τη ζωή μας. Με χιουμοριστική και σαρκαστική διάθεση που μας λυτρώνει. Όπως η «Ιστορία της Μαρίας Νο 2». Δίσκος που απαιτεί ακρόαση με προσοχή κι όχι ένα απλό άκουσμα. Έτσι μόνο αντιλαμβάνεται ο ακροατής τις διαφορές του συγκεκριμένου δίσκου από τους πολλούς άλλους...

● «Τα καρβία μου και» τραγουδά ο Νίκος Πορτοκάλογλου (Πόλυγκραμ), βαδίζοντας στο ίδιο ύψος. Ηλεκτρικός ήχος, αλλά και λαϊκός, με καλά σημεία αλλά και αδιάφορα, όπως άλλωστε συμβαίνει σε κάθε δίσκο. «Ξέρω αυτόν που φτάνει» και «Τι σε νοιάζει εσένα» είναι από τα σημεία της δουλειάς που ξεχωρίζουν.

ζουν. Όπως και η συνεργασία του με τον παραδοσιακό εμνηνετή Σάββα Σιάτρα που άλλους εντυπωσιάζει κι άλλους όχι. Ο χρόνος θα δείξει...

● «Τα λέμε» από το συγκρότημα «Κούλες» (Λύρα). Δύο κυρίες, η Αριάδνη Μακρίνη (μουσική, στίχοι, ενορχήστρωση) και η Δήμητρα Πούλκου (στίχοι) είναι ντυμένες για το αποτέλεσμα. Δίσκος «διαφορετικός» χωρίς αυτό να σημαίνει ότι προτείνει κάτι ξεχωριστό. Σίγουρα πάντως οι «Κούλες» δεν στερούνται χιούμορ. Από 'κει και πέρα βέβαια, οι εντυπώσεις είναι ποικίλες. Αδιάφορες έως και εκνευριστικές...

Δεσμοί επίδεσμοι

Δουμάς υιός στο «Αχ Μαρία» και Ν. Σάιμον στο Θ. Αθηνά

Του Γιάννη Βαρβέρη

«Ηράσθην κόρης. Μ' έδωκεν αυτή λεπτά τα χείλη, με έδωκεν τα στήθη της, κρησφύγετα χαριτών· την χάριν, νύμφη παλαιά· το σώμα, πυρός στήλη. Αλλ' ήτο άλλο τ' όνειρον και άλλη η κόρη ήτον!

Σπυρίδων Βασιλειάδης, «Αττικά Νύκτες», 1875

ΜΙΑ σκανταλιάρικα ευφρόσυνη βραδιά θα περάσει ο θεατής της «Κυρίας με τας καμελίας» (1848) στο καφεθέατρο «Αχ Μαρία». Παρελαύνουν παμπόνηρα και «οξύμωρα» κείμενα και επιλογή χιουμοριστικών τραγουδιών από τους Π. Χατζηκουτσέλη-Α. Πυριόχο, μουσικές διασκευές φαιδρυντικής τρικλοποδιάς του Χρ. Λαγού και παρφομαρισμένα σκηνοκωστούμια υπονομευμένης εποχής του Σ. Πασχαλίδη, σε αιρετική σκηνοθεσία του Τ. Χρυσικάκου. Ο διαβόητος φθισικός και διάτρητος μύην Μαργαρίτα Γκοτιέ του Αλ. Δουμά-υιού και το σπαραξικάρδιο ειδύλλιο της με τον Αρμάνδο Ντιβάλ ευνοούν σήμερα παραπάνω από ποτέ τον παρωδιακό χειρισμό τους. Οι συγκεκριμένοι διασκευαστές-διασκεδαστές όπως και η νευρώδης σκηνοθεσία γνωρίζουν καλά τον μηχανισμό ανατροπής και αντίστιξης. Καθιστούν το δραματικό γελοίο, περνάνε το συμβατικό ως αυθαδέστατο, το συνεχές και έλλογο ως παράλογο αιφνίδιο και τον πλαδαρό μελοδραματικό διάλογο ως σαρκαστικό γλωσσικό σχόλιο κοινωνικού συγκριτικού εποχών. Όλος ο θίασος του «Θεάτρου της Γελοιοτήτας» με την ευεργέτιδα εμπειρία των «Δύο ορφανών» (έστω και χωρίς τους καταλύτες και καταλυτικούς Τζούμα και Μοδιόν, έστω και δίχως την ακριβία και την πειθαρχία του θεάματος εκείνου), μέσα από μια φαιδρότητα στραμπουληγμένη καθαρεύουσα περιχυμένη με πηχτά μέλια ψευδοσυναισθηματισμού, υπηρετεί την γνήσια παρωδία. Πώς; Ταμπλώντας σε επιλεγμένες στιγμές και σημεία τον γλωσσικό, ηθικό, ιδεολογικό και τελικά ροζ πισινό της καλοκαθισμένης σοβαροφάνειας. Ταμπλώντας τη σοβαροφάνεια στον νυσοτό εκθέτη του απροσδόκητου με εξαγόμενο την κυνική απομυθοποίηση του μπαγιάτικου ρομάντσου. Σε αυτή την παράσταση το ενέσιμα οικείο και μπανάλ στοιχείο ποζάρει ως διαβολική αγγελικότητα. Το σήμερα πλασάρεται ως βλέμμα παρθενικής παιδίσκης που διατίθεται σε ξέσβαση νομμεράδα. Έτσι γαργαλιέται το μελό και η ταρίχωση. Γαργαλιέται το τυμπανιαίο πτώμα του Δουμά τινάζει τα ταφικά χώματα και τις αποπιτανωμένες φορμόλες του εκβάλλοντας σε νεκροφάνεια. Μύστες της τυμβωρύχου αυτής χημείας: η ροδομάγουλη Γκοτιέ-γίε, γίε, γίε του κατά τόπους εκρηκτικού Χρυσικάκου, ο ύπουλος υπονομευτής Αρμάνδος (Π. Χατζηκουτσέλης) που γεμίζει με το κέρινο φλέγμα του τη σύριγγα του γελαστικού ορού, η κοκκεταρία ενός ρουφιανεύοντος μπουντουάρ την οποία αιχμείωσαν σατανική Προυντάνς σε εκδοχή αιμιγούς imprudence ο και πάλι έξοχος Μιχ. Γούναρης. Συνωμοτούν ακόμη η πεταλούδι-

Θέατρο «Αθηνά»: «Ένα αταίριαστο ζευγάρι» του Νιλ Σάιμον. Ο Πέτρος Φιλιππίδης (Φέλιξ) και ο Τάσος Χαλκιάς (Οσκαρ). Σκίτσος Έλλης Σολομωνίδου - Μπαλάνου.

τα Ολυμπία την οποία λεππουργεί στο κίτς ροκοκό ο Γ. Ρήγας, το μπρούτο αρτοτριών κτήνος που επιπλώνει ο Γ. Ευδαίμων και ο ευέλκτος σε παντοειδή χόμπυ Κόμης του Α. Παυλίδη. Ένα σύνολο υποκριτικής πελιδνότητας, που ξέρει να μεθοδεύει τη βάση της παρωδίας - βάση θεμελιωμένη στον αρχικό σεβασμό της κλασικής αφειδρίας βομβαρδιζόμενης όμως εν πορεία από ανατροπές σημερινής «σοφίας» (Ο μόνος που έπαιξε «σοβαρά» δίχως να υποσκάπτει και άρα βρέθηκε εκτός παιδίας ήταν ο Κ. Εμμανουήλ. Τόσο πολύ εκτίμα τον Δουμά υιό!).

Είδα μια τρελούτσικη παράσταση που θα μπορούσε, έτσι αντιστικτική, να αφιερωθεί σ' όλες τις σουρομαδημένες ωραιές όρθια σαβανωμένες μαργαρίτες κυρίες του λεκανοπεδίου. Α, ξέχασα. (Δεν ξέχασα· τον κράτησα για φινάλε). Μια Γαλλίδα βλάχα δούλαρα υποδύεται ξεκαρδιστικά και ο Λευτέρης Λουκαδής. Χάρμα κωμικής φλέβας πρώτης και καλύτερης γραμμής που έρχω από καιρό επισημάνει. Μήνυμα επίμονο προς θεατρώνας και μη: Λουκαδής: un nom a retenir!

***

Και επειδή ο λόγος για άτυχους έρωτες, την ιδιότυπη και εντέλει προβληματική συνοίκηση δύο διαζευγμένων ανδρών στο «Ένα αταίριαστο ζευγάρι» περιγράφει ο διαπρεπής σύγχρονος Αμερικανός βουλευβαρδιέρης Νιλ Σάιμον στο θέατρο «Αθηνά». Την έξυπνη αυτή κωμωδία που πρωτοπαρουσίασε ο Μουσούρης με τον Ξενίδη το 1965 και πάλι ο Κούρκουλος με τον Παράβα το 1980 αναβιώνουν με γνώση των τεχνικών του είδους η ρέουσα μετάφραση Μ. Πλωρίτη, η εμπειρία σκηνοθεσία Δ. Χρονόπουλου και τα θαυμάσια σκηνικά Ν. Πετρόπουλου. Ο συγγραφέας δεν επιμένει στην εμβάθυνση της αρχικής σύλληψης περί ανθρώπινης μοναξιάς αλλά μάλλον στην εκμετάλλευση της κωμικής της συνθήκης. Ο σκηνοθέτης πάλι, ενεργοποιεί μ' επιμέλεια και κέφι τις συνταγές της κουζίνας αυτής. Δυστυχώς ή ευτυχώς όμως δεν κατορθώνει να δομάσει (ή ο έλεγχος χά-

θηκε μετά την πρεμιέρα;) το μεγάλο ατού της παράστασης, τον Π. Φιλιππίδη, κι έτσι το σύνολο γλυστράει προς τη φάρσα και προς το ξεχείλωμα, συμβούλους της εμπορικής επιτυχίας και εγγυητές του λαϊκού χάχανου. Στους όρους της κωμωδίας σταθεύουν με τις ερμηνείες τους ο σταμπιλαρισμένος αλλά ευθύβολος Γ. Καπετάνιος, η χρηστική καρικατούρα του Σπ. Μπιμπίλα και οι δύο καλοστημένες «σαχλογόμοιες» Κατ. Πετούση και Μ. Καβογιάννη. Ο Τ. Χαλκιάς με τέμπο, ανθρωπιά, νεύρο, ευελιξία και χιούμορ υπηρετεί, όπως και άλλοτε, τόσο την γνήσια κωμωδία όσο και το καλό θέατρο. Στο πρόσωπο του Π. Φιλιππίδη, το λέω ανοιχτά, «εγεννήθη ημίν κωμικός». Ο Φιλιππίδης, με απίστευτη αμεσότητα, με τα διδάγματα όλων συλλήβδην των κλασικών μαστόρων της επιθεώρησής μας, με σουλούπι Ουόλτερ Ματάου, πλαστικές μούστες από Φράνκο Φράνκι μέχρι Τζέρι Λιούις και τεχνικές μνήμες Σταν Λόρελ και Ολιβερ Χάρντι, κάνει τα πάντα. Αστείρευτος, αεικίνητος, ευρηματικός, αβίαστος, δαιμόνιος, παίρνει μαζί του την παράσταση, σανιδώνει τα γκάζια της μμηκής και εκτινάσσει τη δίωρη κωμωδία στην τρίωρη φάρσα. Τέκνο μονογενές του ταλέντου μπροστά στο οποίο δεν μπορούμε παρά να αποκαλυφθούμε, ο συμπαθέστατος αυτός Πατούχας, θα αλώσει σύντομα την πρώτη θέση. Γνωρίζει βέβαια πόσο πονηροί, φτηνοί και κακόγουστοι είναι οι καιροί· να γνωρίζει όμως επίσης ότι ήδη θα χρειαστεί να αρυσθεί μέσα σθένος αντίστασης από τον ίδιο τον εαυτό του ώστε οι καιροί αυτοί και το ποδοκρότημα της χύδην αποδοχής να μην μετατρέψουν τον ίδιο σε πλήρη κλόουν και τη θεατρική αποστολή του και τα καταπληκτικά της εφόδια σε διαστολή τσίρκου. Θα είναι κρίμα, στην επόμενη συνάντησή μας, αυτά που επιεικώς σήμερα εκφράζονται ως «φόβοι» να έχουν πανηγυρικά επαληθευθεί, ως καθεστώς.

Ο «Οίνος ο αγαπητός» και η συνταγή μαγειρικής, για τεχνικούς λόγους, αναβάλλονται για το επόμενο τεύχος.

Αφθονες σαπουνό-φουσκες

Ατέλειωτες σειρές επεισοδίων με συνεχείς επαναλήψεις και έλλειψη φαντασίας

Της Πόπης Διαμαντάκου

Η ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗ χρονιά βρίσκεται μόλις στα μισά και η πλήξη άρχισε κι όλας να αναδύεται από τη γυάλινη οθόνη. Τα τηλεχειριστήρια παίρνουν φωτιές τα βράδια, οι Έλληνες τηλεθεατές εξασκούνται ήδη στην παράλληλη παρακολούθηση δύο, τριών, μπορεί και παραπάνω προγραμμάτων. Και γιατί όχι. Δύσκολα βρίσκει κανείς την έκπληξη και ακόμη πιο δύσκολα την εκπομπή που καθηλώνει, που δίνει έστω και ένα λόγο για την παρακολούθησή της.

Ο θρίαμβος της μετριότητας, η μιζέρια της αένανης επανάληψης των ίδιων θεμάτων και προσώπων, η αφόρητη πλήξη της ακινησίας και από παντού η έλλειψη της απορίας, ο θάνατος της φαντασίας. Δεν είναι τυχαίο, που η τηλεόρασή μας λατρεύει τις σαπουνόπερες, αυτές τις ατέλειωτες σειρές επεισοδίων, όπου πρόσωπα εναλλάσσονται στη γυάλινη οθόνη κάνοντας πάντα τις ίδιες κινήσεις, λέγοντας τα ίδια λόγια με τον ίδιο τόνο φωνής, ανθρώπινες καρικατούρες σε μια άθλια αναπαράσταση «ζωής», που μοιάζει περισσότερο με θάνατο, καθώς όλα μένουν ακίνητα, αναλοιώτα από το πρώτο ως το 100στό ή 300στό επεισόδιο. Έχουν πλημμυρίσει τα ελληνικά κανάλια, τρεις στην ΕΤ1, δύο στην ΕΤ2, τρεις στο Mega, τέσσερις στον ΑΝΤ1, σύνολο μόνον σε αυτά τα κανάλια δώδεκα σαπουνόπερες την ημέρα από μισή ώρα περίπου η κάθε μία, 360 λεπτά ή 6 ολόκληρες ώρες, χαλαρωτικού, υπνωτικού αφρόλουτρου για τη σκέψη και τις αισθήσεις των τηλεθεατών. Ακόμη κι αν δεχόταν κανείς ότι προσφέρουν την ανακουφιστική, πολυπόθητη «φυγή» από τις αγωνίες και τα προβλήματα της καθημερινότητας, ένα τηλεοπτικό κοινό 6 ώρες ημερησίως «φευγάτο» είναι ήδη πολύ.

Η γη γυρίζει και ο Έλληνας τηλεθεατής μένει ακίνητος, να ασχολείται με τα συναισθηματικά προβλήματα της αναξιοπρεπούς για κάθε λογικό άνθρωπο, Βίρνας Δράκου, που σέρνεται πίσω από ένα σύζυγο, ο οποίος την απατά κατ' εξακολούθηση και ζει τον μεγάλο έρωτα με τον προγονό της. Αξίζει να δούμε από τις περιλήψεις το περιεχόμενο τριών επεισοδίων μιας τυχαίας σαπουνόπερας, της «Καλημέρα ζωή» του ΑΝΤ1.

Τρίτη: Η Σαβίνα εξηγεί ποια είναι

η κατάσταση της Τόνιας, ενώ ένα δημοσίευμα της εφημερίδας, που αφορά τον εραστή της Ολίνας, κάνει το Μάχο να προτείνει στη Βανέσα να παντρευτούν. Στο μεταξύ η Τόνια εξαφανίζεται, γεγονός που προκαλεί τεράστια αναστάτωση στους δικούς της.

Τετάρτη: Ο Μάχος ανακαλύπτει ότι ο Πάρης αποφεύγει συστηματικά τα έκτακτα περιστατικά. Ενώ ο Λεωνίδας Αρχος πιέζει το δικηγόρο να δει τον υπουργό Δικαιοσύνης, η Αγάπη παρουσιάζεται στο γραφείο της ανακρίτριας μαζί με το Χριστόφορο Αρχο. Η Βανέσα έρχεται αντιμέτωπη με το Βαρόνο.

Πέμπτη: Ο Στάθης προτρέπει την Αγάπη να ξεχάσει το Μάχο. Η Σαβίνα εκφράζει στο Στέφο για άλλη μια φορά τα αισθήματά της, γεγονός που γίνεται αιτία να έρθει σε ρήξη με την Ηλέκτρα. Ο Μάχος έχει μια ευχάριστη έκπληξη όταν επιστρέφει στο σπίτι.

Ετσι συνεχίζεται η σειρά όλη την εβδομάδα, όπως ακριβώς την προηγούμενη, αλλά και τις επόμενες. Οι μικρές ιστορίες του Μάχου, της Αγάπης, του Στέφου ή της Βίρνας, του Γιάγκου, της Σάντρας, πάντα ίδιες, πάντα ακίνητες, πάντα μακριά από την αληθινή ζωή, πάντα γεμάτες πανομοιότυπα σκάνδαλα, για να ερεθίζουν την κοινοπολιτιστική διάθεση ενός κοινού, που εθίζεται έτσι στην ενασχόληση με τις ζωές των άλλων για να ξεχνά τη δική του.

Ακόμη χειρότερο όμως και από τη μια ντουζίνα σαπουνόπερες είναι ότι και το υπόλοιπο τηλεοπτικό μας πρόγραμμα τις αντιγράφει. Οι ίδιοι άνθρωποι, καλεσμένοι στα ίδια ток - σόου, κάνουν τον κύκλο των καναλιών, καλεί ο ένας τον άλλον και όταν εξαντληθεί ο κύκλος αρχίζουν και πάλι από την αρχή και λένε πάντα τα ίδια πράγματα, απαντούν με τον ίδιο τρόπο

σε πανομοιότυπες ερωτήσεις, προσφέρουν την προσωπική τους ζωή βορά στους σαρκοβόρους δείκτες της θεαματικότητας. Όχι ότι δεν υπάρχουν εξαιρέσεις, για τις οποίες έχουμε γράψει επανειλημμένως. Ελάχιστες όμως και όχι αρκετές για ν' αλλάξουν την τηλεόρασή μας.

Τα ίδια ακριβώς πρόσωπα καλεί η Μαλβίνα Κάραλη στις εκπομπές της δυό χρόνια τώρα, για να συζητά πάντα τα ίδια θέματα, ακκιζόμενη και ναρκισσευόμενη με τον ίδιο πάντα τρόπο, ακίνητη κι αυτή μέσα στον ακίνητο κόσμο της. Ο Νίκος Χατζηνικολάου για δεύτερη φορά έφερε απέναντί του τη Ζωή Λάσκαρη για να συζητήσουν τα ίδια γνωστά θέματα της προσωπικής της ζωής η κάνει εκπομπή για τη δεοντολογία των δημοσιογραφικών εκπομπών και για τις εξελίξεις στην τηλεόραση και καλεί ανθρωπους της τηλεόρασης με γνώμονα το άθροισμα των ποσοστών θεαματικότητας των εκπομπών τους και όχι το αν έχουν άποψη και επιχειρήματα για το θέμα που είχαν να συζητήσουν.

Η εκπομπή κατέληξε σε φιάσκο, όσο για τον «προβληματισμό» γύρω από το μεγάλο θέμα του ήθους της τηλεόρασης και της δεοντολογίας δεν προσετέθη το παραμικρό και ουδείς ασχολήθηκε. Τα «κονταροχτυπήματα» μεταξύ των καλεσμένων είχαν άλλους στόχους. Αν ψάξουμε τον κατάλογο των καλεσμένων στα ток σόου θα δούμε ότι είναι πάντα οι ίδιοι πολιτικοί ή καλλιτέχνες, όσο για τις «δημοσιογραφικές» εκπομπές τύπου Χαρδαβέλα και Διγενή, εδώ κι αν είναι τα θέματα πάντα ίδια, από τραβεστί μέχρι μάγους και χαρτορίχτρες και από δυστυχισμένους της ζωής μέχρι βιαστές.

Αυτός είναι ο κόσμος της τηλεόρασής μας, πάντα ο ίδιος σαν να μην αλλάζει τίποτε γύρω μας. Να γίνονται τα μικρά και ανούσια των ηρώων της σαπουνόπερας το κέντρο της ζωής μας και να μην αντιδρούμε καθηλωμένοι στην ακινησία από ολόκληρο το τηλεοπτικό μας πρόγραμμα. Ησυχιοι όσο βλέπουμε τους ίδιους ανθρώπους, ήσυχιοι και οι άνθρωποι της τηλεόρασης ότι δεν θα αναζητήσουμε τίποτε καινούργιο. Καινούργια είναι μόνον τα προϊόντα που διαφημίζονται από τη μικρή οθόνη. Μόνον αυτά αλλάζουν, για να τ' αγοράζουμε και να νιώθουμε πως αλλάξαμε κι εμείς.